

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1061935/3

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב אליעזר איגרא, הרב א' אהרן כץ, הרב שלמה שפירא

המערערת: פלונית (ע"י ב"כ טו"ר זאב פרנקל)

נגד

המשיב: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד דניאל לוי)

הנדון: נכס שחלקו מומן ממתנות אבי האישה שנטען כי יש לראותו כ'מקח טעות' נוכח יחס האיש לאשתו – מעמדו של הרישום ודיני החזרת מתנות

פסק דין

א. לפני בית הדין מונח ערעורה של האישה על פסק דינו של בית הדין האזורי שקבע ברוב דעות שדירת הצדדים תתחלק בין הצדדים בחלקים שווים.

בית הדין שמע דברי הצדדים באריכות ועיין בכל החומר שבתיק. חובתנו להדגיש ולהתריע על צורת הצגת הדברים על ידי שני הצדדים וצורת כתיבת הדברים הפוגעת בדיינים והטוענת שהדיינים לא מעורים בפרטי הדברים תוך עיוות וגילוי פנים לא ראוי בדבריהם.

מעיון בכתבי הטענות של שני הצדדים עולה שהבסיס לדעת הרוב והמיעוט בפסק דין זה הם פסקי הדין שכתבו בעבר חברי ההרכב לגבי הוכחת הרישום על הבעלות, דעת הרוב והמיעוט נסמכה על הקביעות שקבעו בעבר ועל פי העובדות שהעלו הצדדים בדיוני בית הדין ובמסמכיהם. ואכן זוהי דרכה של תורה, חובת הדיין לצדק את הדין באופן עקרוני ולאחר הקביעה העקרונית ליישמה על פי העובדות במקרה שנידון לפניו. וזהו ביאור דברי הרמב"ם (הלכות סנהדרין פרק יא הלכות ז, ח, ט) שכתב:

דיני ממונות [...] האב ובנו הרב ותלמידו מונין אותן בשנים ודיני נפשות [...] מונין אותן באחד.

זה שאנו מונין האב עם הבן בין באחד בין בשנים – כגון שהיה האחד מהן בסנהדרין והשני היה מן התלמידים, שאמר "יש לי ללמד זכות או חובה", שומעין דבריו ונושאים ונותנים עמו ונמנין עמו.

ובשעת גמר דין אין גומרים את הדין בקרובים שהדיינים הקרובים פסולין לדין כמו שיתבאר.

ועיין בכסף משנה שם:

[...] דעת רבינו לומר דכי פסלינן קרובים לדון היינו דוקא כשעומדים שם בשעת גמר דין, דהיינו כשאומרים "איש פלוני אתה זכאי, איש פלוני אתה חייב", אבל קודם לכן נושאים ונותנים עמהם ונמנין עמהם לראות אם רבו המזכין או המחייבין. ואפשר שהטעם בדיני ממונות כיון שיחיד מומחה דן אותם, אם כן הווי להו דומיא דטהרות וטומאות, וכפירוש רש"י, ולכך עולין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

למנין וכמו שכתבתי. ואפילו הכי בשעת גמר דין לא ישבו שם, שאין גומרין שום דין בקרובים.

היינו: תחילה יש למצות את עצם הדין, וזה יכול להיות גם בקרובים, ואחר כך להחיל את הדין על הצדדים הנידונים, שדבר זה אינו יכול להיעשות בדיינים קרובים, ולכן הפסיקה לגבי המקרה הספציפי בפועל והחלתו על הצדדים לא תעשה אלא בבית דין שאין בו קרובים. ועיין בהקדמת מורי ורבי הגר"א שפירא לזכר יצחק ועיין קהילות יעקב לסנהדרין (סימן ג).

משכך נקדים גם אנו את הדרך ההלכתית בה אמור לילך בית הדין ולאחר מכן נשליך העולה להלכה במקרה שלפנינו.

ב. בעניין זה של הוראת הרשום על הבעלות במקרים שהתשלום הכספי היה על ידי אחד הצדדים או על ידי שניהם אך לא באופן שוויוני כבר הארכנו בעבר במקומות אחרים, וחובתנו להבהיר הדברים במעשים בכל יום הבאים לפנינו לגבי קביעת הבעלות והזכויות אף היכא שהרשום אינו בהתאם להשקעות הצדדים.

עיקרו של ספק זה מקורו בסוגית הגמרא בבבא קמא (דף קב ע"ב) דזו לשון הגמרא שם:

תנו רבנן: הלוקח שדה בשם חברו – אין כופין אותו למכור, ואם אמר לו "על מנת" – כופין אותו למכור. מאי קאמר? אמר רב ששת, הכי קאמר: הלוקח שדה מחברו בשם ריש גלותא – אין כופין אותו ריש גלותא למכור, ואם אמר "על מנת" – כופין את ריש גלותא למכור.

אמר מר: "הלוקח שדה בשם ריש גלותא – אין כופין אותו ריש גלותא למכור" – מכלל דמקנא קניא ליה, לימא פליגא דבני מערבא, דאמרי "וכי מי הודיעו לבעל חטין שיקנה חטין לבעל הבית?" אי משום הא לא קשיא, כגון דאודעיה לבעל שדה ואודעיהו לסהדי [...]

אלא אמר אביי, הכי קאמר: הלוקח שדה בשם חברו ריש גלותא אין כופין את המוכר למכור זימנא אחריתי, ואם אמר לו "על מנת" – כופין את המוכר למכור. "אמר מר: הלוקח שדה בשם חברו – אין כופין את המוכר למכור זימנא אחריתי" – פשיטא! מהו דתימא מצי אמר ליה: "מידע ידעת דאנא לנפשאי שקילנא, ופנחיא בעלמא הוא דקבעינא, וזוזי בכדי לא שדינא, אלא אדעתא דכתב ליה שטרא אחרינא", קא משמע לן דאמר ליה "עניינא עבדי לך בהדי ההוא דזבנת ליה בשמיה, ויכתוב לך שטרא אחרינא". "ואם אמר לו 'על מנת' – כופין את המוכר למכור" – פשיטא! לא צריכא, דאמר להו לסהדי קמיה דידיה: "חזו דשטרא אחרינא קא בעינא", מהו דתימא מצי אמר ליה "אמינא שטרא מהיאך דקא שקלת בשמיה קאמרת", קא משמע לן דאמר ליה "להכי טרחי ואמרי להו לעדים קמך, דמינך הוא דקא בעינא".

הסוגיה מעמידה את הברייתא בשני אופנים. באופן הראשון אין כופין את מי שנכתב השטר על שמו לכתוב שטר על שם בעל המעות, ובאופן השני אין כופין את המוכר לכתוב שטר נוסף על שם בעל המעות.

לשישנא קמא מבואר בסוגיה שהלוקח נתן מעותיו למוכר ואמר לו לכתוב השטר על שם ריש גלותא, ואין כופין את ריש גלותא לכתוב שטר נוסף לקונה ששילם את הדמים. והנה אליבא דבני מערבא הקונה אומר למוכר שהוא קונה לעצמו, אך רוצה שהשטר ירשם על שם ריש גלותא ובכך יש כוונת קונה ומקנה להקנות לבעל הדמים, אמנם לדעת רבי יוחנן אינו צריך להודיע למוכר. ויש לעיין מה כוונת הגמרא ומי קנה את השדה כשנכתב על שם ריש גלותא: אם ריש גלותא קנה ואין כופין אותו לעשות מכירה חדשה לבעל המעות, וטעם הדבר מפני שמי שרשום

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

על שמו הוא הקונה והרישום מוכיח על בעלות, או שבאמת מי שנתן את הדמים הוא הקונה והוא בעל השדה, אלא שאין בידו ראיה להוכיח את בעלותו מכיוון שביקש שהמוכר ירשום השטר על שם ריש גלותא, וכתבה הגמרא שאף על פי שריש גלותא אינו בעלים אין להכריח אותו לכתוב שטר אחר שיהיה רשום בו מי הוא הקונה האמיתי. בתחילה כתבה הגמרא שאין כופין את ריש גלותא ובהמשך שאין מחייבין את המוכר, ולכאורה מדאין מחייבין אותו – הא אם רצה כותב, שמע מינה שבעל המעות קנה (ועיין לקמן). ועל כל פנים לשיטה זו הרישום אינו מורה בהכרח על בעלות.

ויש להוכיח מדהקשתה הגמרא מברייטא זו על בני מערבא דאמרו "מי הודיעו למוכר שיקנה לבעל המעות" – והכי נמי: מי הודיעו שיקנה לנותן הדמים, משמע דנקנה לבעל המעות אף על פי שהמוכר לא ידע מיהו, דאם נקנה לריש גלותא הרי ודאי הודיעו כשאמר לכתוב השטר על שמו. (ויש לפרש שהודיע לעדים ולא למוכר, ועיין לקמן.) ומדברי הגמרא המתרצת שלבני מערבא מיירי שהודיע למוכר ולעדים, משמע שלרבי יוחנן דפליג עלייהו אף אם לא הודיע למוכר או לעדים יהיה קנוי לנותן המעות. ושמעינן מינה שהרישום בשטר אינו מהווה ראיה על בעלות. ויש לעיין באיזה אופן מיירי, ומדוע נימא שהרישום בשטר באמת לא יהיה ראיה?

והנה רש"י כתב שם:

הלוקח שדה מחבירו בשם ריש גלותא – שאמר לו למוכר "לצורך ריש גלותא אני לוקחה" ונתכוון להטיל אימה שלא יצאו עליה עסיקין וכתב המוכר שטר המכירה בשם ריש גלותא.

אין כופין ריש גלותא – לחזור ולכתוב שטר מכירה שהוא מכרה ללוקח.

ומשמעות הדברים שהמוכר לא ידע כוונתו, ואמר לו בסתמא שלוקח לשם ריש גלותא וכדי להטיל אימה אמר כן. ויש לעיין מה יהיה הדין אם ריש גלותא יבוא ויטען "השדה שקנית בשמי שלי היא והראיה שהשטר רשום בשמי". ואם לא הודיעו מהיכי תיתי שבאמת יהיה נאמן, דבשלמא לבני מערבא שצריך להודיעו שקונה לעצמו כדי שיכוון להקנותו לו, ממילא ידע המוכר וכן העדים למי הקנה, אך אם אינו צריך להודיעו: מה יהיה הדין אם ריש גלותא יטען "השדה שלי" בין שיטען "אתה שלוחי" ובין אם יטען "קנית לי במעותיך" (וכדאמרינן בסימן קצ סעיף ד). והנה רש"י (דף קג ע"א) כתב:

אין כופין את המוכר – לחזור ולכתוב שטר מכירה אחר ללוקח, שהיה לו להתנות ולהודיעו "כתוב שטרי בשם ריש גלותא, שאם יצאו עסיקין אראה להם שהוא של ריש גלותא, וכתוב לי שטר אחר בשמי, שלא יבאו היום או למחר יורשי ראש גולה לתובעה ממני".

ומשמע שאם אכן יתבע ריש גלותא את השדה על פי השטר שנכתב בשמו, נקבל את תביעתו. ושמע מינה שהרישום בשטר אכן מוכיח בעלות. אומנם משמע נמי שהשטר בידי הקונה, שכתב שאם יצאו עסיקין על השדה יראה להם את השטר הכתוב על שם ריש גלותא, ואם אינו בידו איך יראה להם?

ג. והנה הרשב"א (בחידושי שם) כתב וזו לשונו:

איכא למידק אפילו לרבי יוחנן דלא בעי שיוודיעו, היאך קנה זה, דשאני הכא דקנה בשם ריש גלותא וכיון שכן לריש גלותא הוא מתכוין להקנות ולא לזה? ויש לומר דלרבי יוחנן לא שנא הכי ולא שנא הכי, לעולם דעת המוכר למכור למי שהמעות שלו או למי שדעת בעל המעות לקנות לו, שהרי כל שהלוקח לוקח סתם הרי הוא אצל המוכר כלוקח בפירוש לעצמו, ואפילו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הכי לדעת רבי יוחנן הוי לבעל המעות, וכיון שכן: מה בין לוקח בשמו והמעות לאחר ובין לוקח בשם ריש גלותא והמעות שלו? לעולם דעת המוכר למי שהמעות שלו או למי שדעת בעל המעות.

ומתוך דברים אלו משמע שהרישום כשטר אינו מורה על בעלות, והדברים תלויים ברצון בעל המעות.

אך מהמשך דברי הרשב"א שם משמע שהתוספות חולקים על סברה זו, וזו לשונו:

ובתוספות נראה שהם סבורים דעל כרחך צריך שיודיע לעדים, שאם לא כן: מנין לנו שלא קנה ריש גלותא כיון שקנה בפירוש בשמו, ומאי שנא מהאומר לאשה "הילך מנה והתקדשי לפלוני" שמקודשת לאותו שקבלה המנה על שמו?

וכן מבואר בדברי תוספות הרא"ש, שהובאו גם בשיטה מקובצת (ס), שכתב:

ואודיענהו לסהדי – בלאו הכי נמי צריך לומר דאודיענהו לסהדי, דאם לא כן: מנא להו לסהדי דלאו לריש גלותא ניהו, אדרבה דריש גלותא ניהו כמו "הילך מנה והתקדשי לפלוני" – "מקודשת מדין ערב" כדאיתא בפרק קמא דקידושין?

אך הרשב"א סיים דבריו:

וכיון שכן, אם קנה בשם חבירו מנלן דלא קנה חבירו ושהוא לא לקח בדוקא לו כיון שקנה בשמו? ומסתברא דכי אמרינן הכא "לימא פליגא דבני מערבא", דמשמע דוקא לבני מערבא – הא לרבי יוחנן ורבי אבא מדינא קנה בעל המעות ולא ריש גלותא, אף על גב דלא אודיעה ליה למוכר ולא לעדים, היינו דוקא כל שהוא מצד המוכר, דלא אמרינן שלא קנה הלוקח הואיל שקנאו בשם ריש גלותא וכדסברי בני מערבא אלא קנה לוקח שהוא בעל המעות – כל שידע ריש גלותא שהלוקח קנה לעצמו ומשום יקרא דידיה הוא דעבד אי נמי לפנוחי. הא לאו הכי: אלו בא חבירו ששטר המקח בשמו לומר שהוא זכה בו יכול הוא לומר כן וזכה בו. כן נראה לי.

ופירוש דבריו הוא שמכיוון שבמקרה שבעל מעות נותן דמים למוכר ואומר לו לכתוב השטר על שם צד שלישי יש לפרש מעשה קניין זה בשני אופנים: או שהתכוון לקנות לעצמו ורק לרשום על שם חברו, או שבאמת התכוון לקנות בעבור חברו. יש להסתפק בכל קניין שכזה מה מהותו, והכרעתו וביורור הדברים תלויה בבעל המעות. ותירץ הרשב"א שבאמת מן הסתם נתלה שהקניין חל בעבור מי שהשטר נרשם עליו, ששטר מוכיח, ואם יטען לבעלות בשדה נקבל את דבריו אם לא תהיה הוכחה לבעל המעות, וכסברת בני מערבא. החידוש בברייתא הוא במקרה שריש גלותא יודע שלוקח קנה לעצמו, ובוודאי אם יש עדים שמעידים כך, שבמקרה זה חלות הקניין היא לבעל המעות. אבל אם באמת ריש גלותא לא ידע שלא התכוון להקנות לו ואין עדים שהודיע להם שקונה בעבור עצמו, ודאי שיכול לתבוע על פי שטר זה, ובמקרה זה גם הרשב"א יודה לתוספות ולרא"ש. אך אכתי לא פירש לנו הרשב"א איך באמת יודע ריש גלותא, ולא כתב שהודיע הקונה לריש גלותא. והנה אם כתב השטר 'לפנוחי', על כורחך מיירי שצריך שיהיה השטר בידו, שבזה יוכל לחפות על קנייתו וירחיק מערערים, ומעצם דבר זה יודע ריש גלותא שלא התכוון להקנות לו, ומזה נדע אף אנן (וכדעת בעל התרומות לקמן).

העולה מהנ"ל שגם לדעת הרשב"א הקונה שדה ורושמה על שם אחר – ולא אמר דבר לאיש ואין ראייה ממעשיו שלא התכוון להקנות לאחר – קנה זה שנרשם על שמו. ולא כל המקרים בחדא מחתא מחתינן והכול תלוי בנסיבות העניין, דלפעמים נימא שהרישום אינו מהווה ראייה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עם זאת, אם מי שנרשם על שמו תובע ואומר "לצורכי נקנה, והראיה שרשם על שמי", שמעינן ליה ואין יכולים להוציא ממנו. ולמעשה אין הבדל בין שיטתו של הרשב"א תוספות ותוספות הרא"ש, דלתרווייהו בסתמא ללא גילוי מצד הקונה הרישום יוכיח שהתכוון להקנות לו, אך כשגילה דעתו על ידי אמירה לעדים, או באופן אחר לרשב"א, לא ייקנה למי שנרשם על שמו.

וכדברי הרשב"א מבואר גם בדברי הרמ"ה שהובאו בשיטה מקובצת (שם):

מכפי הוא דלא מצי כפי ליה לוקח לריש גלותא למכור – הא מקני מיהת קני לוקח כרבי יוחנן, ואף על גב דלא אודעינהו לעדים קמיה דמוכר [...] אלא מיהו כי לא בעי רבי יוחנן לאודעינהו לעדים קמיה דמוכר – הני מילי היכא דריש גלותא שתיק ולא מערער. אבל אי איהו מערער ודאי בעי לאודעינהו לעדים, דאי לאו הכי קני לה ריש גלותא לארעא דקיימא לן 'זכין לאדם שלא בפניו' [...] והכי נמי מסתברא, דאי לא תימא הכי: אדקשי לו לבני מערבא מי הודיעו לבעל החטים, תיקשי לן לכולי עלמא: מנא ידעינן דלא לחבריה איכוון למיקנא? אלא ודאי שמע מינה דאפילו לרבי יוחנן צריך לאודעינהו לעדים. וקיימא לן כרבי יוחנן.

שמעינן מדבריו דבסתמא נימא שהשם הכתוב בשטר מורה על הבעלות ועל כוונת הקניין, ואף שלא בפני ריש גלותא. ונראה דאפילו אינו יודע, דמדין 'זכין' אתי עלה. אך מה דברים אמורים? בסתמא. אבל אם בעל המעות רוצה לקנות לעצמו סגי בהודעה לעדים שלמרות הכתוב בשטר, שם צד שלישי, אין הוא קונה בעבורו אלא לעצמו, ושפיר חל הקניין לעצמו. ומתוך דבריו משמע שאף אם לא הודיע לעדים, כל עוד לא יערער ריש גלותא אזלינן בתר כוונתו. מיהו אם יתבענו ריש גלותא – בזה לא יהיה מהימן, דניזיל בתר לשון השטר, וכיוון שכתוב בשמו וטוען שהוא שלו אזלינן בתר השם הכתוב בשטר. ונראה דאם אינו בא בטענה ואומר שאינו יודע, ובעל המעות טוען שקנה לעצמו מהימנין ליה, דכל היכא דליכא ערעור לא בעינן עדים (ועיין לקמן דזוהי גם דעת ספר התרומות).

ד. והנה בעל התרומות (שער נא חלק ט אות א) הביא את סוגיית הגמרא בבבא קמא ועל פיה כתב, וזו לשונו:

מהכא שמעינן שאם ראובן הלוח מעותיו ללוי ובשעת ההלוואה בקש ללוי שיחייב עצמו מהם בקנין ובשטר על שם שמעון ושייר לעצמו שיבא השטר לידו של ראובן, וכשתובעו ראובן ללוי בזמנו השיבו "כבר נתחייבתי לשמעון במצותך ואיני פורע לך כלום", וראובן השיב "לא עשיתי הדבר כי אם דרך אמנה, שאני האמנתי בו שיודה לי האמת שממוני הוא ולא שלו, ועליך שקבלת ממני ממוני מוטל לפורעני" –

והאי ענינא מסתברא דדינא הכי הוא לפי סוגיית הלכה זו:

הודיע לדידיה ולסהדי בשעת ההלוואה דלפיכך כתיב בשטרא על שמיה דשמעון [שלצורך] דבר שבלבו הוא עושה, כגון לכסויי מעינא שלא להשביע את עצמו:

היכא דשמעון שתיק ולא מערער במידי, פשיטא דהדין עם ראובן, דהא אודעינהו דלא זכי ליה מידי לשמעון ובחזקת ראובן עומד הממון, שהרי הוא הוציאו והלוהו, ואף שמערער שמעון [אם] אודעיניה לדידיה ולסהדי – פשיטא נמי דההוא חוב דראובן הוא ולדידיה גמר לוי ושעבר נפשיה, ואפילו לדעת בני מערבא.

והיכא דלא אודעינהו לא לדידיה ולא לסהדי, אלא שעושה ענינו בסתם ושייר שיבא השטר ליד ראובן: היכא דשמעון שתיק [ולא] מערער, כיון

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דלית הלכתא כבני מערבא אלא כרבי יוחנן דגובה ראובן חובו, ולדידיה שהלוהו משתעבד כיון דאיךך שתיק ולא מערער.

אלא אי איכא לספוקי – היכא דלא אודעינהו ועושה דבריו בסתם, ומערער שמעון ואומר דלדידיה הוא, ואף על פי שלא היתה ההלוואה מממונו, מפני שטוען שראובן עשה ענינו כמזכה לו אותו ממון, דכיון שצוהו ללוי לכתוב החוב על שמו ולשעבד עצמו ונכסיו בקנין לשמעון ולפרוע לו ממון זה לזמן קבוע, הילכך הווי ליה כנותן ממון לחברו ואומר לו "תנהו לפלוני", דכל האומר "תנו" כאומר "זכו" דמי, וקנה שמעון אותו ממון. ואף על גב דמההיא סוגיא דהגוזל משמע מקנא קני אף על גב דלא אודעינהו לדידיה ולסהדי, דהא לא איתוקמא סברא דבני מערבא, מכל מקום יש לומר דלא מיירי הכא כשמערער זה שנכתב על שמו, אבל היכא דמערער – בהא לא מיירי.

ואולי יהיה הדין כסברא זו, דקני שמעון אחר שמערער ולא אודעינהו, או דילמא כלך לאיךך גיסא, דאפילו מערער שמעון – כיון דמודי לראובן דממונא דיליה הוא, אלא שרוצה לערער בו מפני שנדמה בעיניו כמו שזכה אותו לו ראובן – בודאי זה אינו כלום, דכיון דאמר "כתבו ותנו לו השטר" הרי זה גלה דעתו שאינו לא לשון זכיה ולא לשון הודאה שיהיה על שמעון, שהרי לא הוציא בשפתיו אלא שיעשה השטר על שם שמעון והיה מדרך אמנה שסמך עליו ולא זכהו כלום לשמעון. ונעמיד הממון בחזקת זה שנתנו ושהיה שלו, כיון שהוא אינו בא עליו אלא בטענה שבאותה שעה זכה בו מחמת דבריו, ומהימן ראובן דלא זכה בו [...]

וכסברא בתרא מסתברא. ואף הרמב"ן נשאל ממני בזה והשיב שנ"ל שהדין עם ראובן, דכל כהאי גוונא לא הוי הודאה דמעוה דשמעון הו, אלא לפנחיא בעלמא כתב הכי.

ומדברי בעל התרומות משמע דמיירי שאומר למוכר לכתוב בשטר את שמו של ריש גלותא, אך מבקש ממנו שיתן את השטר לידו (של הקונה) ולא לריש גלותא. ובהעמדה זו דן בשלושה מקרים:

א. באומר למוכר ולעדים שאף שכותב בשטר על שם ריש גלותא הוא קונה לעצמו, וכדעת בני מערבא: בכהאי גוונא ודאי השדה קנויה לבעל המעות, שהרי הצהיר במפורש שאינו מתכוון להקנות לאחר. וכך בוודאי אף לדין דלא פסקינן כבני מערבא, שהרי גילה דעתו.

ב. באינו אומר דבר לא למוכר ולא לעדים, וכדעת רבי יוחנן שלא צריך לומר למוכר למי רוצה שיקנה, וגם מי שנכתב על שמו אינו מערער: בכהאי גוונא החוב הוא למלווה [בנידונו, והוא הדין הקניין לבעל המעות], ואין ראיה מהרישום. וטעמא דמילתא דהוא נתן המעות, אין מערער והשטר בידו.

ג. אך במקרה שנתן מעות ורשם על שם אחר אך שייר השטר תחת ידו, ובאו לדין, שזה שנרשם על שמו טוען שהרישום מוכיח שהקנה לו ושוב אינו יכול לחזור, והמלווה אומר "לא התכוונתי מעולם להקנות, וכיוון שנתתי מעותי חיוב הפירעון – כלפיי": בזה הסתפק בעל התרומות למאן שמעינן ואם הרישום יכריע. וכתב שמפשוט הסוגיה בבבא קמא, שמוכח שקנוי לבעל המעות (אף לרבי יוחנן שלא צריך להודיע למוכר) אין ראיה, שיש להעמידה היכא שאין הרשום בשטר מערער וכאוקימתא דלעיל, וכיוון שכתב בסתמא על שם אחר ולא הודיע לאף אחד הרישום יוכיח. והסתפק אם כך או דנימא דמדדרש שיימסר השטר לידו שמע מינה דהווי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לפנחיא בעלמא ואינו רוצה להקנות, משום דמוקמינן הממון בחזקתו. ומסקנתו היא כהך סברא בתרייתא דלא קנה הרשום בשטר אלא נשאר בחזקת בעל במעות, והוסיף שכן הסכים הרמב"ן.

בעל ספר התרומות לא מיירי בכותב על שם אחר וגם נתן השטר לאחר, דבכהאי גוונא ודאי קנה זה שנכתב על שמו, ובכהאי גוונא הרישום מוכיח על הכוונה. ולדברינו לעיל: בכהאי גוונא כל הראשונים המוזכרים לעיל – התוספות, הרא"ש, הרשב"א והרמ"ה מודים שאם יש רישום והרשום בשטר טוען שזה שלו אזלינן בטר הרישום.

הטור (חושן משפט סימן ס) הביא דברי בעל התרומות בסתמא. והבית יוסף שם כתב עליו: "ועיין ברא"ש כלל צ"ו סימן ה". לא ביאר לנו הבית יוסף את כוונתו בזה, ונראה דסבירא ליה שהרא"ש חולק על סברה זו, שכתב בתוך דבריו "כיון שהיה קנין בשביל בנו ונכתב השטר בשם בנו הרי זכה בנו בבית או בשדה", ומשמע דסבירא ליה דהכתוב בשטר קנה. ולקמן נביא את דברי הרא"ש ונבאר גירי הדין. ובשולחן ערוך (שם סעיף ט) הביא דברי התרומות שאין יכול לחייבו לכתוב שטר נוסף, אך השמיט את חידושו של בעל התרומות שאין שומעים למי שנכתב השטר על שמו אם תובע שיפרעוהו.

ועיין בגידולי תרומה שם שכתב:

והמעייין בדברי הריב"ש ז"ל (סימן רנ) ימצאם כחולקים על רבינו והטור, דמסיק בסוף התשובה, וזו לשונו:

ועוד שבנדון זה שמעון היה הקונה, אלא שקנאה בשם בנו הקטן ומעולם לא ירד בה הבן. ואם בשעת הקנייה הודיע לעדים שאף על פי שהשטר בשם בנו שלעצמו קונה אותה, לא קנה אותה הבן אלא הקונה שהוא בעל המעות, אלא שאין כופין לבן לעשות שטר מכירה כדמוכח בפרק הגוזל עצים בההיא דהקונה שדה בשם ריש גלותא.

ע"כ. אלמא דוקא בדהודיע לעדים הוא דלא קנה הבן אלא הקונה שהוא בעל המעות, הא אם לא הודיעו קנה האחר אף על פי שאינו בעל המעות. וכן כתב בהדיא לעיל. ואלו לרבינו ולטור אפילו אם האחר מערער לא קנה אלא הלוקח שהוא בעל המעות אף על גב דלא הודיע כלום לעדים.

ועיין בשו"ת ושב הכהן (סימן מו) במה שפלפל בדבריו של התרומות ומהיכן הוציא בעל התרומות את דינו, דין שהעיד שהרמב"ן הסכים לסברתו. ועל כל פנים פשט דבריהם משמע דהיכא שכתב השטר על שם אחר, זה שנכתב על שמו יכול לטעון שהוא שלו והרישום מעיד שהתכוון להקנות לו.

ויש לעיין מה יהא הדין באומר "כתבו השטר על שם פלוני" ואינו אומר "אבל תנו לי השטר", שלא עשה מעשה המוכיח שלא התכוון להקנות, ולכן לא קנה, אך כמו כן אינו אומר "תנוהו לפלוני" – אם בכהאי גוונא יוכיח הרישום, או נימא שכל עוד לא ציווה לתת לו השטר ולא הגיע השטר ליד פלוני, יוכל לטעון "לא התכוונתי להקנות לו". ונפקא מינה לרישום בטאבו, שלא נעשה מעשה לרישום הנכס על שמו, אך גם לא נאמר "תנוהו לזה שרשום על שמו", ועיין לקמן.

ועל כל פנים היוצא מתוך דברים אלו שגם בכותב שטר על שם אחר הדבר תלוי בנסיבות העניין, ולא כולוהו בחדא מחתא מחתינן להו.

ה. והנה מדברי הרא"ש בתשובותיו (כלל צו סימן ג) משמע שסובר דבכהאי גוונא שאומר לכתוב השטר על שם ריש גלותא, השדה נקנתה לריש גלותא ולא לבעל המעות, וזו לשונו:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וששאלתם: אדם אחד היה לו אשה ובנים קטנים, ומתה האשה, ואותו אדם קנה בתים וקרקעות ועשה השטרות של הקנייה בשם בניו הקטנים וגם הלוח לבני אדם ועשה שטרי הלואות בשם בניו הקטנים, והפקיד כל השטרות ביד נאמן בשם בניו הקטנים ואמר לו "כל השטרות יהו בידך, אם ימות יהיו לבניו אחריי אבל כל זמן שאני קיים יהיו שלי", ואחר כך נשא אשה אחרת והוליד ממנה בן ונפטר ונשארו השטרות ביד הנפקד – אם יירש הבן האחרון עם הבנים הראשונים או לא.

תשובה: כיון שלקח והלוה בשם בניו זכו בהם הבנים. וראיה מההיא דפרק הגוזל קמא (קב, ב):

תנו רבנן אין כופין ריש גלותא למכור – הא מיקנא קניא, נימא פליגי דבני מערבא דאמרי "מי הודיעו לבעל החטין שיקנה החטין לבעל המעות?" לא צריכה דאודעינהו לעדים מעיקרא.

אלמא: היכא דהודיעו לעדים מעיקרא שקנה לריש גלותא קנה ריש גלותא. וכן בנדון זה, כיון שנכתבו השטרות בשם הבנים – גם הקנין היה לשם הבנים כי בענין אחר לא היו העדים חותמין. אם כן, קנו הבנים כי אביהם נתן להם הממון וזכה להם נחלת הבנים וקרקעות, ובירושה נפלה להם מאבי אמם.

ומבואר בדבריו שפירש סוגיית הגמרא "הא מיקנא קניא", שריש גלותא שרשמו על שמו קנה השדה אף על פי שהמעות הן של אחר. ולכן אם כתב השטרות או הקרקע על שם בניו הקטנים זכו בשדה ובהלוואות, והרישום מורה על בעלות כשהודיע לעדים לרשום ככהאי גוונא אף שיודעים שהמעות שלו.

יש לציין שגרסת הרא"ש היא "דאודעינהו לעדים מעיקרא", ומשמע: לעדים ולא למוכר, ואיכא למימר דלדידן אתי שפיר, דלא בעינן ידיעת מוכר וסגי בידיעת העדים ובכתיבת שמו בשטר לקניין של ריש גלותא (והדברים סותרים למה שפירש תוספות הרא"ש שבשיטה מקובצת שהזכרנו לעיל שההודעה לעדים היא איפכא, שלא מקנה לריש גלותא ולכן השדה שלו). ולפירושו בתשובה צריך לומר שהפירוש בגמרא הוא שאין כופין את ריש גלותא למכור כיוון שזכה בשדה שנרשמה על שמו. ולשיטתו זו הרישום הוא הוכחה על בעלות אף שידוע שהקרקע נקנתה ממעות שאינן שלו. ואף שהבנת הסוגיה שונה, באמת לדינא גם הרא"ש שהובא בשיטה מקובצת מודה שכשרושם על שם אחר ולא הודיע לאיש שאינו מקנה לו, זה שנרשם על שמו יכול לתבוע מכוח הרישום.

והנה הרא"ש בכלליו (שם סימן ד) כתב עוד:

וששאלת: אשה שטוענת על קצת קרקעות שהניח בעלה שהם חצים משלה כי בעלה קנה חצים משל מעותיה שנפלו לה מבית אביה, והשטר כתוב בשם שניהם –

יראה שכל הקרקעות שקנה בעלה, והשטרות כתובין גם בשם האשה, שהקרקעות – חצים שלה כי אדם הקונה קרקע – אין דרך שיכתוב את אשתו בשטר הקנייה. וזה שכתב שם אשתו – נכרין הדברים שחצי דמי הקרקע הן משלה. אם היה שטר הקנייה כתוב כלו על שמה – הדבר ידוע שהקרקע היה שלה, מה לי כולו מה לי חציו? נדון זה הוי כאלו נכתב השטר לאיניש דעלמא – מה לי אשתו ומה לי איניש דעלמא?

דין זה אינו דומה למה שכתב לעיל (בסימן ג), דבההוא עובדא (דסימן ד) נחלקו האלמנה והיורשים אם הרישום מוכיח על בעלות: האלמנה טענה שהקרקעות נקנו מכספה ולכן הן שייכות לה, וראייתה ממה שרשם על שמה, והסכים הרא"ש לטענתה, שמכיוון שאין דרך לרשום

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

את אשתו בשטר קניין שקונה, על כורחך: מדרשם שמע מינה שנקנו ממעותיה. וקצת משמע שאם לא נקנו ממעותיה ורשם על שמה, אין לה זכויות והרישום אינו ראייה שנתן לה. ולכאורה יקשה מהאמור לעיל, שהרי אף אם נותן מכספו ורושם על שמה, הרי הקנה לה, ומאי שנא מעובדא דריש גלותא ומרושם על שם בניו הקטנים? אומנם נראה לדייק מסוף דבריו דאין הכי נמי אם היה רושם הכול על שמה, ודאי שעל ידי הרישום קנתה, שהרישום מוכיח על כוונתו להקנות לה ולכן בסיפא סיים דכהאי גוונא דומה למי שרשם על שם איניש דעלמא, שבוודאי זכה מדרשם על שמו, ואישה לא גרעא מאיניש דעלמא שזכה וכדמוכח מסוגיית הגמרא ברושם על שם ריש גלותא (אף שלא הזכיר במפורש כמו שכתב בסימן ג' שבסוגיית הגמרא כתוב שקנה ריש גלותא, ויש לפרש את דבריו לפי מה שכתב בתוספות הרא"ש לפרש את סוגיית הגמרא בהודיע, ואין כאן מקום להאריך). אך חידושו בתחילת דבריו הוא ברושם מחצית על שמה ומחצית על שמו, דבזה היה מקום לומר שמדובר בכספו ודרך בני אדם לרשום מחצית הרכוש על שם נשותיהם כדרך כבוד, שנותן לה שותפות ברכושו ולכבוד נרשם ולא להקנות, דנקנה מכספו ולא מכספה. ועל זה כתב הרא"ש שגם בכהאי גוונא הרישום הוא ראייה לבעלות, דאין דרך לרשום מחצית השדה על שם אשתו ומדרשם שמע מינה שנקנה מכספה. ולדברינו הרא"ש סבר שהרישום הוא ראייה על מקור הכספים ומהווה ראייה גם על בעלות כמו באדם אחר כנ"ל לפום ריהטא.

ועוד בה שלישייה, בכלליו (שם סימן ה):

שאלה: ראובן לקח בית או שדה וכתב השטר בשם אחד מבניו ואמר לעדים שלא יעידו על מקח זה אלא בהראות השטר, והשטר היה תמיד ביד האב. ועכשיו נמלך להחזיר השטר בשמו, וגם המוכר רוצה בכך – נשאלתי אם יכול להחזיר השטר בשמו אם לאו [...]

ההיא דפרק הגזול – אין לדון ולהורות הלכה למעשה על פי הברייתא כמו שהיא שנויה בצורתה אלא צריך להוסיף בה דברים, דראובן שקנה שדה משמעון ואומר למוכר בפני עדים "ללוי אני קונה אותו", והמוכר הקנה אותו ללוי על ידי ראובן שהיה שלוחו של לוי וזכה בשבילו, ונכתב השטר בשם לוי, וכן הסכים – הצורך על זה לומר "אין כופין את המוכר למכור" – (אם) אחר כך אמר ראובן לשמעון "אותו שדה שקניתי ממך בשם לוי לעצמי קניתי אלא לפנחאי בעלמא קניתי בשם לוי" אין מחויב המוכר לכתוב שטר אחר, וטעמא הוי משום דלא ניחא ליה לאיניש דליפשו שטרי עלויה – תיפוק ליה אפילו אם היה המוכר רוצה לכתוב לו שטר אחר, היאך יכתוב לו והיאך יחתמו העדים והלוקח כבר זכה בשדה דזכין לאדם שלא בפניו, כדאמרינן (בבא בתרא עז) "זכה בשדה זו (לפלוני) וכתבו לו את השטר" – חוזר בשטר ואינו חוזר בשדה, ולמה יאמינו לראובן לומר "שקר אמרתי, לעצמי קניתי" ונגזול את לוי? ועוד: אמאי לא חיישינן לקנוניא, שנאמר ראובן נתן את השטר ללוי ומכר את השדה או שיעבדו לאחר על פי השטר, ואחר כך עשו קנוניא, והחזיר לו את השטר לראובן, והלך ראובן לשמעון ובקש ממנו שיעשה לו שטר אחר על שמו כדי להפקיע את השדה מיד אותו שקנהו מלוי? ובכולי גמרא נזהרו חכמים מאוד בכל מיני חששות.

אלא על כרחך צריך לפרש הברייתא שבא לוי לפני שמעון ולפני העדים והודה שכן הוא כדברי ראובן, וגם צריך לומר שאין שהות והפסק בין כתיבת השטר לדברי ראובן דליכא למיחש לקנוניא. כך צריך לפרש הברייתא.

נמצא בנדון זה: כיון שהיה קנין בשביל בנו, ונכתב השטר בשם בנו, הרי זכה בנו בבית או בשדה אף על פי שאמר לעדים שלא יעידו במקח זה אלא בהראות השטר – אם היה הבן אומר לעדים "באו והעידו שאבי קנה לי מקח

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

זה", היו צריכים להעיד ולא יכבשו עדותן בשביל שאינה (ברצון) האב, שהיה שלוחו של בן זוכה לו שלא בפניו, אבל לאו כל כמינייהו.

ומבואר בדבריו שבסתמא אם אומר למוכר לכתוב השטר על שם צד שלישי, והשטר נכתב בכהאי גוונא, תלינן שהתכוון להקנות לו וקנה, ואין יכול לחזור ולומר "לא התכוונתי להקנות לו אלא לפנחיא בעלמא", וכדברי הרא"ש בתוספותיו שאם כתב בסתמא ולא הודיע לעדים שאינו מתכוון להקנות – נקנה על ידי שטר זה.

אלא שהרא"ש הרחיב בביאור סוגיית הגמרא ובתחילת דבריו כתב שאי אפשר להורות על פי הברייתא כצורתה, וצריכים לפרש באיזה אופן בדיוק מדברת ברייתא זו. תחילה כתב שאם ראובן אומר לשמעון בפני עדים "אני קונה לצורך לוי" וערך קניין, ואחר כך גם נכתב שטר על שם לוי – אינו יכול אחר כך לחזור ולטעון "לצורכי קניתי ולא לצורך לוי, ולכן תכתוב לי עכשיו שטר אחר על שמי". והקשה על זה: מדוע אומרת הגמרא שהמוכר פטור מלכתוב שטר חדש כדי שלא ירכו עליו שטרות, תיפוק ליה שאסור לו לכתוב מכיוון שהשדה נקנתה ללוי, ובכתיבת השטר הווי גולה? ועוד: מדוע לא נחשוש לקנוניה בין נותן המעות ללוי? ולכן תירץ שצריכים לדחוק בפירוש הברייתא שמיידי אחרי הקנייה וכתיבת השטר בא לוי והודה שלא נקנה לצורכו ולפנחיא בעלמא נרשם על שמו, ובכהאי גוונא ליכא למיחש גם לקנוניה. ועל כל פנים שמעינן מדבריו דבכותב בסתמא על שם אחר – נקנה למי שנרשם על שמו, ובכהאי גוונא רק אם מודה מיידי שלא נקנה לצורכו יהיה קנוי לבעל המעות.

ויש להשוות את הדברים לדבריו בתוספות הרא"ש, דבמוכר בסתמא נקנה למי שרשום בשטר, אך אם הודיע קודם לעדים שהרישום הוא לפנחיא או שהרישום בשטר הודה מיידיט שלא נקנה לו – בזה לא יהיה הרישום ראייה והקרקע תהיה שייכת לבעל המעות. ומפשט דבריו, וכפי שהעמיד את הברייתא באוקימתא, יש לפרש לישנא בתרא בסוגיה (בדף קג ע"א) שקנה בעל המעות ולא מי שנרשם על שמו, ואין כופין המוכר לכתוב שטר נוסף.

ולדברים אלו: ללישנא קמא "אין כופין" היינו אין כופין את הקונה, וטעמא דאין כופין מפני שנקנה לזה שרשום על שמו. ובלישנא בתרא אין כופין את המוכר משום דמיירי באוקימתא שהעמיד הרא"ש. וגם דברי הרא"ש בהלכותיו מיירי בהסבר דברי הגמרא (בדף קג ע"א) ונצטרך לדחוק דמיירי באוקימתא שנקט בתשובה, או כשאמר לעדים ולא בפני המוכר, דבכהאי גוונא לא יכתבו לו, דלא ניחא ליה דליפשו שטרות. ולמה שכתבנו אין סתירה בין דברי הרא"ש בהלכותיו למה שכתב בתשובה (בסימן ג). ובעובדא דתשובת הרא"ש זו (סימן ג) מיירי אף אם לא נתן השטר והשאיירו תחת ידו, שכיוון שבניו היו קטנים, נשאר השטר בידו ואין רעותא במה שמחזיק בידו ואינו נותן להם.

ולכן בכהאי גוונא סבר הרא"ש שכיוון שהתכוון להקנות לריש גלותא, נקנה לו ולא יכפו את הריש גלותא למכור במה שזכה [והוא הדין בנידונו שנקנה לבניו הקטנים].

אומנם בשני מקרים השדה לא תהיה קנויה למי שנכתב בשמו: או כמו שכתב בתשובה זו, שמי שנכתב על שמו בא ומודה שלא הייתה כוונה להקנות לו כלל, שבזה ייאמן בעל המעות אם אין חשש קנוניה על אחרים, או באופן אחר וכמו שתירץ הרא"ש בתוספותיו, שלפני כתיבת השטר אמר בעל המעות שאינו מתכוון להקנות לריש גלותא. ועל כל פנים בנותן בסתמא תלינן שמתכוון לזכות לו ואכן הוא זוכה בכהאי גוונא ויש לומר דבכהאי גוונא קנה בכסף ובשטר. ועל כל פנים הרישום מהווה ראייה לרצונו ולקביעת הבעלות. שיטה זו מתאימה לשיטת בעל התרומות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועל כל פנים, נסביר את שנסביר בסתירה בין דברי הרא"ש בתוספותיו למה שכתב בתשובותיו, לעניין הלכה אין נפקא מינה שעל כל פנים בסתמא הרישום מורה גם על בעלות. ועיין במה שפלפל בהסבר דעת הרא"ש בשו"ת ושב הכהן הנזכר (סימן מו), ומסקנתו להשוות דברי בעל התרומות והרא"ש.

ובישוב דברי הרא"ש בפרשנותו לגמרא יש לומר שאפשר לפרש את הסוגיה בשני אופנים, באחד באוקימתא מסוימת ובאופן אחר באוקימתא אחרת, וכעין שהביא בשו"ת נחלת דוד (סימן א) בשם הגר"א שאין להתאמץ לישיב הסתירות ברש"י, שרש"י הוא פרשן ולפעמים במקום אחד פירש בדרך זו ולפעמים פירש בדרך אחרת. ויש לחלק בזה ואין כאן מקומו. ועיין בש"ך (חושן משפט סימן קפג ס"ק ב) ובט"ז (שם סימן קפד) שמשמע שהבינו בדברי הגמרא כדברי הרא"ש בתשובתו שקנה ריש גלותא, ועיין בקצות החושן (סימן קפג ס"ק ד וסימן קפד ס"ק א) שהקשה עליהם שהראשונים פירשו באופן אחר ותמה על דבריהם שהם כנגד דברי הראשונים, ובאמת המקור לדבריהם מדברי הרא"ש בתשובה. ועיין בנתיבות המשפט (סימן קפג ס"ק ב) ובדברי רבי עקיבא איגר בהגהות לשולחן ערוך, ועיין בדברי הגאון רבי מאיר שמחה בחידושו לבבא קמא (שם) ובמה שהעיר על סתירה לכאורה בדברי הגר"א בביאוריו, והאריכו ופלפלו בזה האחרונים ואין כאן מקומם.

ו. והנה לעניין הלכה למעשה במעשים בכל יום הבאים בפנינו לגבי קביעת הבעלות והזכויות אף היכא שהרישום אינו בהתאם להשקעות הצדדים לכאורה נחלקו הראשונים בהאי מילתא:

הרא"ש בתשובה (כלל צו אות ד) שהזכרנוה לעיל ושהובאה בטור (אבן העזר סוף סימן פו) וברמ"א (חושן משפט סימן סב) כתב וזו לשונו:

ושאלו: אשה שטוענת על קצת קרקעות שהניח בעלה שהם חצים משלה כי בעלה קנה חצי משל מעותיה שנפללו לה מבית אביה, והשטר כתוב בשם שניהם –

יראה שכל הקרקעות שקנה בעלה, והשטרות כתובין גם בשם האשה, שהקרקעות – חצים שלה כי אדם הקונה קרקע אין דרך שיכתוב את אשתו בשטר הקנייה, וזה שכתב שם אשתו – נכרין הדברים שחצי דמי הקרקע הן משלה [...]

הרי שסבר שהרישום מורה שהקנייה נעשתה מכספה והבעלות שלה. וטעמא דמילתא דאין דרך אדם לכתוב קרקע על שם אשתו אם לא נקנתה מממונה. וביארנו לעיל שגם התשובות האחרות בכלל זה לא סותרות לאמור בתשובה זו.

לעומת זאת הרשב"א בתשובה (חלק ג סימן קצג, הובאה בבית יוסף אבן העזר סימן פו) כתב וזו לשונו:

ראובן – מתה אשתו בלא בנים, ויש בידו הרבה שטרי חוב יוצאים על שמה, והבעל טוען שהוא היה מלוה משלו וכותב בשמה, פעמים מפני תנאי אחריותה פעמים מחמת זקיפה וחשש ריבית. והקרובים אומרים: לא כי אלא מתנה הוא שנתנו לה [...]

תשובה: נראה [...] שכל מה שיש לאשה בחזקת הבעל וחזקה משל בעל גובה אותם עד שתביא ראיה לדבריה [...] אלמא כל שלא נודע לה ממון ידוע אנו מחזקין שממון הבית עשתה והלותה והקנתה. וטענת הבעל טענה יפה היא, וכן בעלי בתים עשויים לעשות כן או מפני אחריות או מפני חשש ריבית ואפילו על של אחריות נכרים עושין [...]

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומבואר מדבריו שהרישום אינו ראייה על הבעלות. ובאמת כהאי עובדא השטרות היו תחת ידי הבעל, והוא טען שהרישום אינו ראייה, דלדבריו הוא הלווה ורשם על שמה וכעובדא דריש גלותא (בבבא קמא קב, ב).

וכן כתב בתשובה נוספת (בחלק א סימן תתקנז) והובאה בדרכי משה (אבן העזר סימן פו אות ח) וזו לשונו:

שאלת: ראובן קנה בתים ועשה השטר בשמו ובשם אשתו, ומת ראובן, ובאת האלמנה לגבות כתובתה, ויורשי ראובן טוענין כי הבתים כולו שלהם כי אף על פי שהבתים הם בשמה, והיא אומרת שמנכסים שנפלו לה מבית אביה קנו אותם – תוספת על מה שכתב לה בכתובתה. הודיעני אם טענתה טענה ואם היא נאמנת דיהיב לה תוספת על מה ששעבד לה בשטר הכתובה, ואפילו קנאן מנכסיו שתטול כתובתה, ויהיו הבתים שלה?

תשובה: אלו קנה ראובן מנכסיו, אף על פי שכתב השטר בשם אשתו לא קנתה, כדאיתא בפרק הגזול קמא (דף קב, ב) בשמעתא הלוקח שדה בשם ריש גלותא, ומשום דמימר אמרינן לפיוסא בעלמא הוא דעבדא להבריה מבעל חוב. ויראה מדבריה שהיא מודה בכך, ומתוך טענה שאמרת שהיא תוספת על כתובתה. אבל אם היא טוענת שקנתה שנפלו לה מבית אביה: רואים אם מוחזקת בכך שיש לה נכסי מלוג או לאו, ואם הוחזקה בכך וטוענת כן – הדין עמה, אבל אם אינה מוחזקת בכך – אינה נאמנת ואפילו בשבועה, לפי שכל מה שיש לה לאשה הוא בחזקת הבעל.

ומבואר מדבריו דאזיל לשיטתו בפירוש הגמרא שכתובת השטר על שם ריש גלותא אינה ראייה שהתכוון להקנות לו. והכי נמי: כתיבת הבתים על שם אשתו אינה ראייה שהתכוון להקנות לה, אלא אמרינן שעשה כן להבריה מבעל חוב. ובאמת דברי הרשב"א בשתי התשובות מיירי שהשטרות היו בידי הבעל, אלא שהאישה רוצה להוכיח משטרות אלו שנקנו הקרקעות מנכסיה והוויין שלה ולכן תקבל את שעולה מהשטרות מעבר לתוספת כתובתה. וכמו כן מה שהוכיח מסוגיית הגמרא בבבא קמא – הרי ביארנו לעיל שהרשב"א סבירא ליה שאם טוען ריש גלותא דהווי שלו, ואין ראייה כנגד טענתו, מוקמינן ליה בידיה. ועל כורתך שסוגיית הגמרא מיירי באופן שצייר הרשב"א או דומיא דהעמדתו של ספר התרומות, ולא בכל מקרה שהשדה רשומה על שם אחר, דבתשובה בחלק ג השטר ביד הבעל והוא טוען שהיה מלווה ורשם על שמה והווי ממש כאוקימתא דספר התרומות, אך בתשובה בחלק א מיירי שהשטרות על שמו ושם אשתו, ואין במה שמחזיק בשטר משום ראייה שלא הקנה לה, דהרי גם זכויותיו רשומים בו.

ויש להעיר דגם לגבי התשובה בחלק ג יש לומר דאינה דומה לעובדא דבעל התרומות, דהתם הווי רעותא וגילוי דעת בזה שביקש שייתנו לו את השטר ולא ייתנו לזה שרשום על שמו, דמגלה דעתו שאינו רוצה שיוכל הלה להשתמש בשטר ולטעון לבעלות. מה שאין כן באשתו, דלא הווי רעותא בזה, ששומר את השטר אף בעבור אשתו ומשכך אין רעותא במה דהווי תחת ידו.

ומתשובת הרא"ש, שכתב שאין דרך לקנות קרקע ולרשום על שם אשתו, ומתשובת הרשב"א שכתב שדרך לכתוב על שם אשתו להבריה מבעל חוב. מוכח שצריכים לדון בכל דבר לגופו. ובפרט שכבר הבאנו דברי הרשב"א בחידושו שגם הוא מודה דהיכא דלא היה גילוי מילתא אמרינן שזכה מי שרשום על שמו והרישום מוכיח.

לכן נראה לומר להלכה למעשה שגם הרא"ש לא חולק על סברת הרשב"א, דהרא"ש כתב שאין דרך לכתוב ממונו על שם האישה, ומשמע שבמקום שנהוג לכתוב גם על שם האישה, או

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שיהיה נימוק אחר מדוע נכתב על שם האישה, לא יהיה הרישום ראייה על בעלות. אך כל היכא שאין ראייה נסיבתית או ראייה אחרת להסביר הרישום, נימא שהרישום מוכיח.

ז. אך עיין בש"ך (חושן משפט סימן ס"ק ז) שסבר דפליגי בזה והכריע כדעת הרשב"א וזו לשונו:

ומכל מקום נראה לי עיקר כהרשב"א, דמה שעשה הבעל השטר על שמה – אין ראייה, דדילמא לגלויי זוזי הוא דבעי וכדאמרינן בפרק חזקת הבתים [...]

והוסיף הש"ך בדבריו שם והביא את דברי הפרישה באבן העזר שכתב דלא הוזה ליה למסור את השטרות לידה, ומדמסר לה משמע שהתכוון להקנות לה, ועיין בש"ך שכתב שעצם הכתיבה והעמדת עדים מורים שאין כוונתו שלא להשביע את עצמו. ועיין עוד בסמ"ע (שם ס"ק ה) שכתב לחלק דהיכא שהבעל רושם על שמה הווי ראייה שהוא שלה, מה שאין כן בכתבה היא את השטר, שאין דבר זה ראייה מכיוון שנושאת ונותנת בתוך הבית. ואין כאן מקום להאריך.

ובנתיבות המשפט (שם ביאורים ס"ק ז) כתב גם הוא להשוות השיטות וזו לשונו:

ולפי עניות דעתי נראה דאין כאן מחלוקת, דהרא"ש מיירי שהשטרות תחת יד האשה, דאז לא שייך סברא דלגלויי זוזי [...] והנה הרשב"א והרא"ש מדמין הא דהבעל כתב השטרות על שמה לכותב שטר בשם ריש גלותא המבואר לעיל בסימן ס' [סעיף ט]. ושם כתב הטור [סעיף יח] וזו לשונו:

אם שמעון מערער ואומר "אף על פי שלא היה הממון שלי, אני זכיתי בו מאחר שעשית קנין על שמי וציוית לעדים לכתוב שטר על שמי", אין ממש בדבריו, הואיל ואמר לעדים שיתנו השטר לידו ולא ליד שמעון.

משמע מדברי הטור דאם ציוה שיתן גם השטר ליד שמעון זכה שמעון, והכא כיון דהשטרות ביד האשה על כרחך ציוה למסור לידה השטר [...] והרשב"א על כרחך מיירי כשאין השטר תחת יד האשה, דהא מדמה ליה לכותב שטר בשם ריש גלותא דלא זכה ריש גלותא, עיין שם, ושם הא מיירי בלא ציוה למסור השטר לריש גלותא כמו שכתב הטור שם.

הרי שביאר את דברי הרשב"א כפי שכתב הטור וכפי שהעמיד בעל התרומות. ואף שבדברי הרשב"א בחידושו לא נזכרה הך אוקימתא, ברור דאזיל בשיטה זו דבעינן גילוי מילתא דלא התכוון להקנות, בין מהטעם שכתב בסוף התשובה דהכתיבה הייתה לגילויי זוזי ובין אי נימא כמו שכתב בתחילתה, שהרישום על שם האישה הוא להבריח מבעל חוב ולכן כותב על שמה אך מיירי באינו נותן לה, ובין מטעם אחר. ואולי יש להוסיף שאף למה שכתבנו שמה שמחזיק בשטר הרשום על שם אשתו לא הווי רעותא, דדרך הוא דאדם שומר את שטרות אשתו וכמו ששומר שטרות ילדיו הקטנים. אך עדיין כל עוד הווי שטרא בידיה אין ראייה מהרישום שהתכוון להקנות לה, דשמא להברחה בעלמא התכוון. ומשכך אף שאין הוכחה חיובית דלא התכוון להקנות, כדמוכח בכותב לשם אחר ולא נתן לו השטר, עדיין אין הוכחה בכחאי גוונא מן הרישום, דשמא להבריח בלבד כתבה. ומספק – כל עוד השטר בידו אין יכולה לגבות בו, ולכן אין ברישום כשלעצמו ראייה. ולפיכך נצטרך לדון בכל מקרה לגופו.

והנה התומים (סימן ס"ק יז) העיר על מה שכתב לעיל, שהשולחן ערוך השמיט את דברי בעל התרומות דהיכא שציוה להשאיר השטר בידו הרישום בו אינו ראייה שכיוון להקנות, והביא מדברי הגידולי תרומה שרצה לומר שהריב"ש חולק על סברה זו. וכתב שמדבריו של הריב"ש אין ראייה, דטעמו של הטור הוא: הואיל וציוה להשאיר את השטר בידו, ובעובדא דהריב"ש לא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

סגי בלאו הכי – וכי ימסור לקטן? והעיר דמקור דברי הריב"ש הוא מהרשב"א בבבא קמא, והתם לא כתב במפורש שדווקא בלא מסר השטר נקנה לבעל המעות, עיין שם. וכתב דאולי נדחק בדברי הרשב"א דגם איהו מיירי שאמר לעדים שלא ימסרו השטר, וכתב שהוא דוחק. אך באמת מגוף דברי הרשב"א, שכתב שאם בא ריש גלותא וטוען שהשדה קנויה לו שמעינן ליה והוסיף שצריך שיהיה גילוי מילתא שלא כיוון להקנות ודבכהאי גוונא מוקמינן לסוגיית הש"ס, על כורחננו שגם הרשב"א יסבור כמו שכתב הרא"ש בתשובתו (סימן ה) ש"אין לדון ולהורות הלכה למעשה על פי הברייתא כמו שהיא שנויה בצורתה אלא צריך להוסיף בה דברים" וצריכים להעמיד את דברי הגמרא באוקימתא כלשהי שעשה מעשה המוכיח לנו שלא התכוון להקנות, או שעל כל פנים לא מוכח שהתכוון להקנות.

על כל פנים מסקנתו של התומים היא שהרא"ש בתשובתו זו (סימן ה) חולק על בעל התרומות, מאחר שהסתפק שמא זכה כבר הקונה ועתה רוצה בעל המעות לחזור בו ולעשות קנוניה על הקונה שקנה ממנו שנרשם על שמו, ואם יסבור כדעת בעל התרומות – במשייר את השטר תחת ידו אכן לא קנה הרשום בשטר. ועל כורחך דפליג על סברת התרומות שמשיר השטר בידו מוכיח שלא רצה להקנות. ותמה איך השמיט הטור את סברת אביו.

ובאמת אי לדין יש תשובה, שהרי בהמשך דבריו בתשובה זו כתב דחיישינן לקנוניא, דילמא מסר השטר ללוי והלך ומכר השדה לאחר. ואף דאיהו מיירי לעניין האופן שיכול לעשות קנוניה, יש לומר דגם לעניין זכייה לא זכה עד שיתן לו. ואף שהביא ראייה מ"זכה בשדה לפלוני וכתוב לו את השטר" שבאומר "זכו בשדה לפלוני" בקניין גרידא קנה – התם במזכה שדהו והכא בקונה שדה מאחר, שיש לומר שכשמחזיק בשטר הדבר מורה שלא התכוון להקנות לו וכדעת בעל התרומות. ומיושבים דברי הטור שסבר שאביו לא פליג על סברה זו, ויש להאריך ולפלפל בדברים ואין הזמן נותן. ועיין שם מה שנדחק בזה. ועיין עוד בנתיבות המשפט (שם ס"ק יט) שכתב לחלק בין קונה לצורך חברו, שכששילם חל הקניין, לעובדא דבעל התרומות דמיירי במלווה. ואין כאן מקומו. ועל כל פנים דעת התומים היא שעניין זה של הוכחה מהרישום תלוי במחלוקת בין בעל התרומות לרא"ש ושאר ראשונים. ומהאי טעמא כתב התומים (בסימן סב) שהדבר תלוי במחלוקת בעל התרומות והרא"ש, שהרשב"א אזיל בשיטת בעל התרומות שהרישום לא מוכיח, ולכן הווי ספקא דדינא ואי אפשר להוציא מהמוחזק. ועיין בפד"ר (חלק ו) שכתב הגרי"ש אלישיב דמהאי טעמא אין להוציא מהמוחזק. ובאמת למה שכתבנו יש לפרש דלא פליגי ותלוי בכל מקרה לגופו.

ח. ועיין עוד בישועות ישראל (סימן סב עין משפט ס"ק ד) שכתב לבאר את הדברים וכעין שכתבנו לעיל, וזו לשונו:

קשה על דברי הרשב"א – מה שכתב בתחילת דבריו דאינה נאמנת לומר במחנה נתן לה, כמו בהא דפרק הגוזל בכותב שדה על שם ריש גלותא והכי נמי יש לומר דכוונתו [ב]מה שכתב על שם אשתו הוא להבריא מבעל חוב. וזה תימה, דהא מבואר בריב"ש (סימן רנ) בקנה קרקע על שם בנו קטן זוכה הקטן בתביעתו, ולא אמרינן דיהא נאמן האב לומר שמה שנכתב בשטר להבריא מבעל חוב עשה, וכן כתב הרא"ש בתשובה.

וראיתי בחומים שהרגיש בזה וכתב שדעת הרשב"א כבעל התרומות, הובא לעיל סימן ס', דהמלוה לחבירו וציוה לכתוב שטר בשם אחר אין אחר יכול לגבות. וכן ראיתי בספר נתיבות המשפט שכתב כן ומהאי טעמא מחלק בין נמצא שטר ביד האשה או שנמצא השטר ביד הבעל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ודבריו תמוהים מאוד, דעד כאן לא קאמר הבעל התרומות לעיל אלא בראובן שהלוה סתם ואחר כך אמר לעדים לכתוב שטר בשם אחר ולמסור לידו, דכיון דיש ריעותא במה שציוה והקפיד על העדים שיהיה השטר בידו, כיון שהממון הוא של אחרים, אמרינן ודאי לא כיון רק להברית. אבל כאן: נהי דנמצא השטר ביד הבעל, כיון דהבעל שותף – הא שותפין לא קפדי אהדדי, וכיון שהשטר נכתב על שם שניהם אין שום ריעותא מה שמונח תחת יד שותף אחד, בפרט הבעל עם אשתו.

ותו מראה מדברי הבעל התרומות בשער נ"א חלק ט' דדוקא כשהלוה בסתם רק שאמר שהשטר יהא נכתב על שם שמעון, כיון שלא הזכיר כלל שמלוה המעות לצורך שמעון אין כאן שום לשון הודאה על גוף הדבר, רק שציוה לכתוב שטר על שם אחר. ועוד נראה קצת מדברי הבעל התרומות: דוקא כטוען זה שנכתב על שמו שמא הוא שלו, לפי שזכין לאדם שלא בפניו, לא בטוען ברי.

אמנם המעיין בדברי הרשב"א יראה דגם שם המעשה שראובן קנה בתים סתם על שמו ואחר כך ציום לכתוב שטר על שמו ושם אשתו, דבזה ודאי כיון דקנה סתם תחילה הרי יש לנו עדים שזכה בו תחילה, לכן: אם היא באה בשביל השטר ולהיות לראיה שזכתה בו היינו ממש האי דינא דפרק חזקת הבתים דהמוכר שדה לאשתו לא קנתה, דמספיקא לא מפקינן ממונא. ואין זה ענין כלל להאי דתשובת הרשב"א שהביאו הדרכי משה והש"ך, דהתם תחילת קניין היה על שם שניהם.

ומהאי טעמא סבירא ליה לרא"ש דאפילו באשה הנושאת ונותנת דינא הכי, שקנתה, ולא דמי לאשה שקנתה נכסים על שמה בלא ידיעת בעלה [...] אבל בקנתה שדה מאחר, והבעל הסכים לכתוב השטר על שמה והודה בקרקע שהוא שלה, ודאי אמרינן דעליו לברר או למימסר מודעי, ודוקא על קרקע שלו המוחזק אמרינן סברא זו.

וזה מדוקדק מאוד בלשון השאלה בסימן תתקנ"ב, שכתוב "ראובן קנה בתים ועשה שטר על שמו ושם אשתו", והיינו שקנה בתים על שמו ואחר כך עשה שטר על שמו, דאם לא כן הווי ליה למימר "ראובן קנה בתים על שמו ושם אשתו", והיינו כהאי דינא דלעיל סימן ס' סעיף ח' [...]

לפיכך נראין דברי הסמ"ע, דכשהיא ביד האשה לעולם נאמנת (וכן אם ציוה לכתוב בערכאות על שם שניהם היא שלה החצי, ולא שייך לגלויי זווי דכיון דהיא נאמנת לומר ששניהם קנהו, ובזה גם הרשב"א מודה, אם כן לא היה לו למסור השטר לידה). רק כששטר הוא ביד הבעל, וקנה תחלה בשמו לבד – בזה דעת הרשב"א דגם באינה נושאת ונותנת צריכה לברר שהיו לה מעות ושתטעון ברי שהיה שלה החצי.

ועיין שם בחוקת המשפט (ס"ק ד) מה שסיכם להלכה:

דעת הסמ"ע דאם ציוה הבעל לכתוב על שמה הוא שלה, ואם ציוה לכתוב על שניהם הוא של שניהם [...] והרשב"א לא קאמר אלא בקנה תחילה סתם ואחר כך ציוה לכתוב שמה על שם אשה, לא כשקנה תחילה על שם שניהם.

ועיין בתשובת שארית יוסף (סימן עה) שכתב:

שאלה: על אשה שיש לה בית, דהיינו שנכתב לה בערכאות שפלוני מכר לה בית משלו, והאמת שבעלה נתן המעות בעד הבית לפלוני הנ"ל וצוה לכתוב לאשתו הבית שיהא שלה [...] אם הבעל אוכל פירות מהבית.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תשובה: יש לעיין אם נאמר שנדון בה כפי מה שכתב בערכאות שקנתה מאחר או [...] כפי האמת שהבעל נתן המעות ונתן לה המתנה [...]

ולדבריו הדין לכתחילה הוא רק בשאלה אם יש לרישום דין מתנת הבעל לעניין פירות, משמע שלהלכה ברור לו שהבית הוא שלה במתנה. וכן תפס בפשיטות החתם סופר בתשובתו בחושן משפט סימן קמ"ד. וכן כתב המהרש"ם בתשובה (חלק ה סימן לח) בעניין בית שנכתב על שם הבעל והאישה ומכריע המהרש"ם דמכיוון דנרשם על שמה הווי שלה, וזו לשונו:

אין בידנו לבטל סתם מתנה לומר שעשה כן להכריח מבעל חובו. ודוקא בשטר מברחת בכתובות (עח, ב) באומדנא ברורה שכזו קבע רב נחמן "שטר מברחת הוא" דאפילו במקום ברתה נפשה עדיפא לה.

ועיין בערוך השולחן (חושן משפט סימן ס סעיף כא) שהביא לשון הרשב"א בתשובתו וסיים להלכה למעשה:

ויש לדקדק עתה כשנכתב הקרקע על שם האשה בערכאות – צריכים הדיינים להיות מתון בזה כי יש לפעמים שהבעל כותב נכסים על שם אשתו מפני איזה טעמים ולעולם הנכסים הם של הבעל, לכן צריכים לחקור בזה הרבה.

(ושנה את הדברים בסימן סב סעיף ו.)

ובפד"ר (חלק א עמוד 117) בפסק דינו של הרכב בית הדין של הרבנים הגאונים זצ"ל גולדשמידט, קרליץ ובבליקי כתוב:

וידוע שעכשיו נוהגים לרשום רכוש, וביחוד דירה למגורים, על שם שני בני הזוג במכוון שלשניהם תהיה בעלות על הרכוש, הרישום מורה שזה ששילם יותר נתן את היתרה בחלקו במתנה לשני, לכן אין לבטל בזמן הזה רישום המקנה ומחזיק בעלות לזה שנרשם על שמו, מתוך ספיקות אולי לא היתה בכוונה למתנה.

והנה בדין זה כבר האריכו בפד"רים, אם הרישום קובע בעלות על הדירה אף היכא שידוע שרק אחד הצדדים שילם את דמיה, וכן איפכא היכא ששניהם שילמו דמי הדירה והדירה נרשמה רק על שם אחד מהם, והנה ברוב הפסקים שניתנו בדין זה הדעת נוטה שהרישום הוא על כל פנים ראיה למוחזקות, ותלינן שניתן במתנה, ואין להוציא מיד המוחזק באומדנה כלשהי בזמן הזה. אומנם יש שכתבו שהרישום אינו ראיה כלל (ועיין בזה בפד"ר חלק ב עמ' 250; חלק ג עמ' 318; חלק ו עמ' 262; חלק יא עמ' 258; חלק יג עמ' 146, 316, 349; חלק טז עמ' 355; חלק יז עמ' 323–324, ובעוד מקומות רבים, ואין כאן מקום להאריך). ואחר שהארכנו והבאנו דברי הראשונים בזה ודקדקנו ופלפלנו בדבריהם אין הזמן נותן להתייחס באופן פרטני למה שכתבו גדולי הדיינים בפסקיהם בזה. ועל כל פנים מכל פסקי הדין שניתנו בזה עולה שיש לדון בכל מקרה לגופו.

אך אחרי שהארכנו בביאור האי דינא והעלינו שלדעת כל הראשונים בקונה השדה לשם אחר, וכן אם רושם בסתמא בשטר על שם אחר או על שם אשתו ואין לנו גילוי דעתא שלא רצה להקנות, תלינן בסתמא שכיוון להקנות למי שנרשם על שמו. ודווקא במחזיק את השטר תחת ידו, שעשה מעשה המוכיח שאין כוונתו להקנות, בזה לא יוכיח הרישום. ולפי זה בסתמא הרישום בטאבו מורה על הבעלות, וכפי שקובע סעיף 125 לחוק המקרקעין, כל עוד רישום זה לא נסתר בהוכחות מוצקות ולא באומדנא גרידא, שהרי אין ספק שמשנרשם בטאבו יוכל זה שנרשם על שמו לממש את בעלותו או לדרוש פירוק שיתוף אם נרשם על שם שותפים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ט. והנה אף שמצאנו שיש דעות בין הדיינים דאיכא אומדנא שכשצד אחד נותן דמי הדירה אין כוונתו במתנה גמורה, דעיקר כוונתו לתת לבנו או לבתו, ולדעה זו הרישום אינו ראייה, לעניות דעתי אין אנו יכולים לסמוך על אומדנה זו כדי לסתור את הרישום.

אין ספק שכשנוצר סכסוך בין בני זוג יאמר כל אחד "לא התכוונתי לתת מתנתי באופן זה שאחר יאכל חילי וילך". אך באמת לצורך ביטול מתנה על פי אומדנה בעינין דהך אומדנה תהיה אומדנה גמורה בעת מתן הדמים, ואם הוויא אומדנה שכזו יש לומר שבאומדנה ש'בלבו ובלב כל אדם' לא בעינין שיפרש. אך נראה שאי אפשר לומר דהווי כמתנה גרידא מצד אחד לחתן או לכלה, ובפרט בשידוכים בציבור החרדי, שלפעמים (ויותר מדויק: ברוב המקרים) מתן דירה לצדדים הוא תנאי להסכמה לחלות השידוך (ופוק חזי מאי עמא דבר). כמו כן אין ספק שאם ניזיל בתר הך אומדנא וכשיתגרשו הצדדים דמי הדירה יחולקו כפי ההשקעה – דבר זה יכול להיות 'חומר מפוצץ' שיחתור ויקעקע את הנישואין. כשמתגלה סכסוך או חוסר הסכמה בין בני הזוג, דבר הקורה פעמים רבות, כשצד אחד מרגיש מחוזק והצד השני מוחלש, יש בדבר כדי להוות איום תמידי על קיום הבית. ולפיכך לעניות דעתי אומדנה זו אינה ברורה כלל אם לא נאמרה בפירוש בעת נתנית המתנה לצדדים, דהך אומדנא תלויה גם בהסכמת הצד השני, ומצב זה דומה יותר למכר מלמתנה – עיין תוספות (כתובות מז, ב ד"ה שלא), ועיין שו"ת חתם סופר (חושן משפט סימן ז), ואין כאן מקום להאריך.

והנה בין כך ובין כך: מכיוון שהפסיקה הרווחת בבתי הדין הרבניים שיש לילך אחרי הרישום ואין בסברה דאדעתא דהכי לא נתן כדי להוציא מן המוחזק, ואין כאן מקום למימני הדעות השונות כרוכלא – אף שיש מי שסוברים דבכהאי גוונא הווי אומדנא דאדעתא שיתגרשו לא נתן מתנה ולא רשם, וכן היא הפסיקה לפעמים בבתי הדין הפרטיים, שיש מוציאים ממי שנרשם על שמו ויש מפשרים – מכל מקום מכיוון שרוב מניין ורוב בניין של פסקי הדין שניתנו בעניין זה קובעים שיש לילך אחר הרישום והווי מתנה גמורה שוב אף שיש מי שיאמר שיש אומדנא דאדעתא שיתגרשו לא נתן – אומדנה זו, שלא כולם מסכימים לה, לא הוויא אלא ספק אומדנה. וכבר פסק הרא"ש בבבא בתרא (פרק ט סימן כג):

וכיון דסלקו בתיקו מספקא לן אי שייך הכא אומדנא או לא – יראה שאין מבטלין ההקדש וההפקר, והחילוק שחילק שאין מבטלין מעשיו אלא היכא דבריר לן אומדנא כדפירשתי.

ועיין לעיל שם (סימן כא). ומשכך כיוון דהווי לכל היותר ספק אומדנה, לא הווי אומדנה כלל לבטל על פיה. ואף הראשונים החולקים על הרא"ש שם וסברי שמבטלים מעשיו – טעמא דמילתא כמו שכתב הבית יוסף (חושן משפט סימן רנ) שהספק אינו באומדנה, אלא אם נעשה קניין לחיזוק הדברים בדברים אלו, אך אין חולק על עיקר סברת הרא"ש.

וכמו שפירש סברתו בקצות ההושן (סימן רנ ס"ק ה):

הטעם משום דלא אמרינן אומדנא לבטל המתנה אלא אומדנא הברור, אבל בספיקא לא אמרינן אומדנא. ומהאי טעמא בשכיב מרע שכתב כל נכסיו ועמד אינו חוזר דשמא יש לו נכסים במדינה אחרת (שם קמח, ב), והוא הדין הכא בהנך בעיות דהקדש וחילק לעניים כיון דשכיב מרע שחוזר אינו אלא משום אומדנא, ובהנך דלא בריר אומדנא אינו חוזר. עיין שם.

ונראה ביאור הדברים משום דקיימא לן (נדריים כח, א) 'דברים שבלב אינן דברים', והא דמהני אומדן דעתיה שהיה לזה התנאי אף על גב דלא פירש היינו משום דכיון דאומדנא כך הווי להו 'דברים שבלב כל אדם' דמהני, וכמו שכתב במרדכי (כתובות סימן רנד) גבי נדרי אונסין באומר בלבו "היום". ועיין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מה שכתבתי סימן יב ס"ק א, עיין שם. ואם כן היינו דוקא אומדנא דבריר(י) הוו להו 'דברים שבלב כל אדם', אבל באומדנא דמספקא אף על גב דהנותן מחשבתו היה לתנאי הוו להו 'דברים שבלב' כיון דאינו בלב כל אדם.

לפיכך אין אפשרות בכהאי גוונא להוציא את המתנה מיד מי שנרשמה על שמו וזכה בה על פי דין כאמור לעיל, דכל היכא שאין הוכחה שלא רצה להקנות, זכה מי שנרשם על שמו. וכן כתב בישועות יעקב (אבן העזר סימן נג) דכל היכא שיש ספק בדבר לא הווי בכלל 'דברים שבלבו' ובלב כל אדם' והווי בכלל 'דברים שבלב' ש'אינם דברים'. ואין כאן מקום להאריך.

י. ויש להביא ראיה למה שכתבנו, שנתנת מתנה לבני זוג על ידי אחד הצדדים לא תבטל באומדנא גרידא, שהרי ידועה תקנת רבנו תם שהובאה בתוספות (כתובות מז, ב דיבור המתחיל בכתובות מז, א "כתב") בתוך דבריו:

והורה רבנו תם הלכה למעשה בחתן אחד שמתה אשתו, והיה אבי הכלה מוחזק בנדוניא, ופסק לה דלא זכה הבעל מכח שמעתין דהכא. ועוד תיקן לא מכח ההלכה, שאפילו בעל מוחזק שיחזיר אם מתה בתוך שנה, וחזר בו בסוף ימיו מאותה תקנה [...] והא דאמרינן בתורת כהנים "ותם לריק כחכם" – "זה שפוסק לבתו ממון מרובה, ומתה בתוך שבעת ימי המשתה, הרי הפסיד בתו והפסיד ממונו" – ההיא אתיא כרבי נתן, אי נמי כרבנן ומיירי שהחתן מוחזק בה.

והובאו הדברים בספר הישר לרבנו תם (חלק החידושים סימן תשפח) והובא גם בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (חלק ג דפוס קרימונה) סימן עב):

מטעם המלך וגדוליו רבותינו יושבי נרבונו אשר שמענו [ונדעם] ומזקנים נתבונן, ונאמר: תהי נא אלה בינותינו יושבי צרפת, אניין [ונורמנדיאה], כאשר גדרו גדר גדולי נרבונו וסביב הארץ, וגזרנו באלה חמורה [בגזירת] יהושע בן נון ובספרי תורה בגזירת בית דין העליון ובגזירת בית דין התחתון, על כל נושא אשה ומתה בתוך שנתה בלא ולד של קיימא עד עבור שנת הנישואין, שיחזיר כל הנדן ותכשיטי האשה לנותני הנדוניא או ליורשין, מה שישאר בידו שלא הוציא ומה שלא בלת, ושלא יערים לבלות ולכלות אם תחלה האשה, רק מן הנמצא יתעסק בקבורתה לפי כבודה לרצונו. ועד זמן בית דין שלוששים יום ישיב להם אם יתבעוהו, ועד שיתבעוהו לא תחול עליו גזירה, כי אם מיום תביעה עד לאחר שלוששים יום אם לא היה משיב ח"ו.

ועוד גזרנו על מה שעתיד לגבות, שלא יתבע את החותן לעולם אפילו מתה אחר שנת הנישואין, אפילו ילדה.

ודבר זה קבלנו עלינו יושבי טרוייש וריאשו, ושלחנו לסמוכי מהלך יום ושמחו בדבר, והחרמנו וגזרנו עלינו ועל כל הנלוים עלינו ועל זרעינו כאשר כתבנו לעיל, ועל כל יושבי צרפת ופויטו ואניו [ונורמנדיא] ויושבי סמוך לישובים הללו מהלך יום או יומים עליהם ועל זרעם לקיים גזירה זו כי מי יאכל ומי [יחוש] מה שפסק האב או המשיאה ונתן לחתן חוץ ממנו, ויאכל הלה וחדי. וראינו שיעור שנה לדבר ולא יותר, כי אחרי שנתו נשכח מלבו מה שנתן לא יוסיף עצב עמה. ומה שגזרנו כתבנו וחתמנו, ואל יעמיד שום אדם פנים נגד גדולי הארץ, אך אם יאמרו עלה לדוכן יעלה ויהיה מן המרבים שלום בעולם.

אחרי עדות הלז נזכרתי מהשנוי בתורת כהנים (בחקתי פרשה ב) ונתתי הודאה למקום שזיכנו לצאת מהיות ברואי תוכחות "ותם לריק", מהצטער בדבר ברדפו קול נדף בנשיבת עלי אלנות, ששנינו בפרשת התוכחות (ויקרא כו, כ):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"ותם לריק כחכם" – יש אדם שמשיא את בתו ופסק ונתן לה ממון גדול, ולא הספיקו ימי המשתה לצאת עד שמתה, נמצא מפסיד בתו ומאבד ממונו.

ואשרינו שלא באנו באותה גזירה. וכשם שיצאנו מאותה גזירה כן נצא מכל גזירות רעות, ונתבשר בשורות טובות. אמן אמן סלה.

כמדומה שזה לשון רבנו תם או אחד מתלמידיו ז"ל. יעקב בן הרב מאיר. יצחק בר ברוך. מנחם בר פרץ.

ועיין עוד במרדכי (מסכת כתובות פרק נערה שנתפתה רמו קנה):

מצאתי שכתב רבנו תם והחרים בחרם חמור על יושבי צרפת ונורמנדיאה והסכימו עמו גדולי נרבונה על [כל] נושא אשה ומתה בתוך השנה בלא ולד של קיימא, שיחזיר כל הנדוניא ותכשיטיה לנותנין לה או ליורשיה – מה שנשאר בידו מן הנדוניא, מה שלא בלטה, ושלא להערים לכלות הממון רק מן הוצאות עסק קבורתה לפי כבודה (ולפי) [לא לפי] רצונו. ועד זמן בית דין ל' יום.

ומצאתי בתשובת רבנו ברוך ממגנצא [ובתשובת רבנו דוד מגיבורג] שהקהלות עשו תקנה על כל איש ואשה שעשו נשואין ונפטר לעולמו (אחר כך) אחד מהם בלא זרע בתוך שנתים, שיחזרו חצי נדוניא ליורשי המת.

והחרים רבנו תם להחזיר לאב כשמתה בתוך שנה שנישאת.

ושמעתי שיש תקנה אפילו בב' שנים להחזיר החצי, אבל אם עדיין ביד האב – לית דין ולית דיינא: היכא דקאי תיקום, אף על פי שרבינו משולם הביא ראייה מן המדרש "ותם לריק כחכם" – "זה המשיא בתו ומתה, שאבד בתו ואבד מעותיו" ומשמע אפילו תוך שנתו, רבינו תם מתרץ דמירי כגון שהחתן מוחזק במעותיו, דאז לא מפקינן מיניה מאחר שהחזיק הנדוניא, אבל אם אינו מוחזק יחלוקו. אם כן בנדון זה שלא נהנית משל בעלה כי אכלה משל אביה, וגם לא זכה הבעל בהן, נראה דאין להוציא מיד האב מה שנשאר בידו. וכן משמע נמי בספר רבינו משה בספר החכמה ובריש פרק ב [צ"ל כב, וכהגהת הב"ח, והלשונות שם ובפרק כג המובא הסמוך – לפנינו בשינויים קלים] דאישות כתב רמב"ם כאותה ברייתא דהיכא דמסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל "ומתה בדרך קודם שתכנס לחופה, אף על גב שכתובתה בבית אביה – בעלה יורשה" ובפרק כג פסק: "האב שפסק על ידי בתו לא קנתה הבת אותה מתנה עד שיכניס אותה בעלה."

ועיין עוד בשו"ת תרומת הדשן (סימן שכא) שציטט את לשון התקנה כפי שהובאה בצורות שונות בראשונים, וסיים וזו לשונו:

כתבתי בקצרה משפטי הנדוניא כאשר מצאתי ובינותי בספרים מן התלמוד, ומה שנתחדש בתקנת הגאונים והקהלות, וגם אכתוב מה שידוע לי מנהג הארצות בזמנינו:

באושטרייך ובסביבותינו, אין ידוע לי כלל שום מנהג קבוע לא בשנה ראשונה ולא בשנה שנייה, אך בכל פעם כשאירע כך היו מפקקים בדבר ולא נתברר שום התפשטות מנהג כלל. וברינוס וסביבותיה נוהגים לעולם להתנות בשעה שמקיימין תנאים השדוכין שיקבלו הזוג עליהם תקנת הקהילה – לא ידעין אם עושים כדי להפטר מכל עירעורים ופקפוקים, או אם נזקקים לכך מפני שלא נתברר גם אצלם התפשטות המנהג, וכמדומה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שמקרום חדשו קהלותיהם על פי מנהיגים תקנות דלא נהיגי לבני אושטרייך
[...]

ואם כן, בנדון דידן: הואיל והאב כתב ונתן ודאי לחתנו, ואפילו לפירוש רבנו תם, לא אתיא לבטל המתנה אלא מכח אומדנא כדמוכח התם פרק נערה בהדיא, דלדעת מרדכי האומדנא בנדון דידן ספיקא היא כדפרישית, ואמאי חולקים? החתן יזכה מכח מתנת ודאי שלו ולא יתבטל מכח ספק אומדנא.

ומבואר בדבריו דבסתמא זכה הבעל. והסתפק אם תקנת רבנו תם עדיין קיימת ואם סומכים עליה, הזכיר את מנהג המקומות והדגיש שבדינינו מתנים במפורש שיהגו כפי התקנות. וביאר שבסתמא לא סמכינן על אומדנא לבטל המתנה. ורק במקרה שברור שהייתה תקנה ואדעתא דהכי נישאו, יש לפעול כפי התקנה דאדעתא דהמנהג נישאו.

ותקנה זו הובאה בדברי הרמ"א (אבן העזר סימן נג סעיף ג):

עוד תקן רבנו תם וחכמי צרפת שאף אם כבר נתן האב הנדוניא, אם מתה האשה או האיש תוך שנה ראשונה בלא זרע קיימא, חוזר הכל לאב או ליורשי המת. ויש אומרים עוד דאף בשנה שנייה יחזרו חצי הנדוניא. וכן המנהג פשוט במדינות אלו שנוהגים בזה כתקנת קהלות שו"ם. ודוקא מה שהוא בעין חוזר, אבל מה שהוציא או נאבד – פטור, ובלבד שלא בזבז לאחר מיתה, רק לצורכי קבורתה.

ועיין בטור (אבן העזר סימן קיח):

תקנות הנישואין של קהל טוליטולה ותשובות שהשיב עליה אדוני אבי:

כשתמות האשה תחת בעלה והניחה ממנו זרע של קיימא, בין שיהיה בן או בת – שכוונתנו ב"זרע של קיימא" שיהיה אותו הזרע בחיי האם ואחר פטירתה ל' יום שלימים או יותר – מכל מה שימצא מעזבונה שהוא מבגדים שלה או קרקע נדוניתה או קרקע קנוי בשמה יחלוק אותו הבעל עם אותו הזרע לחצאין בשוה.

ואם לא הניחה זרע של קיימא כמו שזכרנו, יהיה כל מה שביארנו מעניני עזבונה הנמצאים בעין בין הבעל ובין הזוכים בירושתה זולתו. ויחזור החצי הנזכר ממנו שהיה לו ליורש מן הדין לאשר יהיה לו דין קדימה בירושתה משאר יורשים אם היה הוא נפטר בחייה, ונחשוב אז כאלו היה נפטר בחייה לענין שיזכה הזוכה בירושתה בחצי מה שימצא שנשאר מעזבונה, שהוא עיקר נדוניתה.

ואם יש לה אז אם בחייה – ויתבאר באר היטב שאותו ממון שהניחה היא ממה שהכניסה לה האם ומה שנתנה לה, כגון שתהיה אלמנה או גרושה, מלבד שהכניסה כבר לבתה בנישואיה קרקע שלה או בגדים שקנתה, ונכתב בכתובתה שנתחזקה לה ממה שנתנה לה פלונית אמה או רמז זה הענין בענין שיתברר בירור מספיק שאותו קרקע היה של האם או אותם חפצים נתנה משלה – ונפטרה אחר כך הבת תחת בעלה בלא זרע של קיימא כמו שביארנו: יחזור חצי כל מה שימצא שנשאר מכל זה לרשות האם שנתנתה והכניסה לה, ולא יטרוף אותו מי שאין לו קורבה עם האם מיורשי הבת ותשאר היא זולתו ויתקיים בה דברי הנביא ע"ה "שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו", אלא יחזיר לה החצי ושאר החצי השני לבעל. והתכריכן וצרכי הקבורה מכלל הממון כמו שזכרנו.

זהו ענין התיקון במה שימצא שנשאר בעין ממון האשה ברשות הבעל בין קרקע בין טלטל, ואפילו אם כבר יצא אותו קרקע בשיעבוד או בהברחה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ממנו שלא בקנין האשה אין לחוש לכל מה שעושה מזה אלא שיגמור בו זה התיקון.

ועיין בשו"ת תשב"ץ (חלק ב סימן רצב) שהזכיר התקנות שתיקנו בקהל אלגאזיר ש"לא יהא רשות [...] לערער ולסתור ולגרום ערעור וסתירה בשום תקנה מהם ולא במקצתה בכח חרם ונדוי":

בהסכמת ראשי הקהל הנזכר ובעצת הרבנים הכריזו אותם השליח צבור בבית הכנסת ביום השבת קודם הוצאת ספר תורה בפני כל הקהל, ולא ערער אחד מהם כלל.

ובהן:

תיקון ג: עוד תקננו שאם תמות האשה בחיי בעלה, ויש לה ממנו זרע קיים שיצא מכלל נפל כגון שנשתהה שלשים יום אחר שנולד כדינו, והיה אותו הזרע ראוי לירושה בין שהוא בן בין שהיא בת או זרע הבת – הואיל והוא ראוי לירושה, יירש אותו זרע חצי נדונייתה הכתוב בשטר כתובה [...]

בתקנה זו הופקעה ירושת הבעל שהוא דאורייתא. ורשאיין הן בכך שכן מצינו חכמי ישראל (כתובות נב ע"ב) שתקנו כתובת בנין דכרין כדי שיקפוץ אדם ויתן לבתו כבנו. וכן רבנו תם ז"ל תקן שאם מתה האשה בתוך שנה ראשונה לנשואין שיירש אביה נדונייתא כדי שלא תתקיים קללת "ותם לריק כחכם" שדרשוהו (ספרי –ספרא) בחוקתי פרשה ב פרק ה) בענין זה.

ומבואר מדבריו שמדין תורה [ללא תקנה] המתנה חלה וזכה הבעל, ואף דאיכא אומדנא דאדעתא דהכי לא נתן לא תועיל האי אומדנא להפקיע דין תורה.

ועיין עוד ברמ"א (אבן העזר סימן קיח סעיף יט) שכתב:

תקנת קהלות שו"ם שאנו נוהגין בזמן הזה בנדוניית חתנים כמו שנתבאר לעיל סוף סימן נ"ג. וכן מנהג הקהלות. ואין חילוק בין אם האב נותן הנדוניא או אחרים (וכל מקום שיש מנהג – הולכין אחר המנהג, ואפילו לא התנו בשעת נשואין – כאילו התנו, דכל הנושא על דעת המנהג הוא נושא).

והנה חזינן שדעת כל הקדמונים שהסתמכו על מה דאיתא בספרא גבי "ותם לריק כחכם", שאף שיש אומדנא גמורה דאדעתא דהכי לא נתנו האב או האם לבתם לא נוציא מיד המוחזק. ולכן הצריכו לתקן תקנות וללא התקנה זכה המוחזק במה שבידו, ואף התקנות לא היו אלא אם מתה שנה או שנתיים אחרי הנשואין ללא זרע של קיימא. ומהיכי תיתי, אם חיו שנים רבות ובנים רבים הולידו, שיש אומדנא דלא נתן אדעתא שיתגרשו, דברים דלא שערום רבותינו הקדמונים? ומהיכי תיתי לגזול המוחזק שזכה במתנה מכוח אומדנה שלא חששו לה הקדמונים?

הן אמת שהיה מקום לתקנה אף בימינו, וכדי שלא יתקיימו בנו דברי הספרא, כשהורים נותנים סכומי כסף גדולים מאוד לקניית דירה לילדיהם הנישאים, ולאחר זמן בין קצר ובין ארוך נפרדים דרכי בני הזוג. אך יש לדון באלו תנאים תחזור המתנה אם תחזור, ובוודאי יש מקום לחלק אימתי נעשה הפירוד, אחרי זמן ארוך או קצר, אם נולדו ילדים או לא, ואם צברו נכסים נוספים או לא. אך ללא תקנה ליכא אומדנה כלל, ומי שנרשמה המתנה על שמו זכה במתנה. ולעניות דעתי אין אפשרות לבטל מתנה שנתנו ההורים על פי אומדנה חלושה דאדעתא שיתגרשו לא נתנו.

המסקנות העולות מהאמור לעיל הן:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

א. כשדירה או חלקה נרשמת בטאבו על שם מי שלא שילם כעבורה, עצם הרישום מקנה לו בעלות דהווי כשטר שנרשם על אחר, אם לא נעשה גילוי מילתא שלא רצה להקנות.

ב. כשניתנו דמים בעבור קניית דירה, ורישום הדירה נעשה באופן שאינו תואם לתשלום, אם יוכח שהייתה סיבה מדוע נעשה רישום זה ולא כפי התשלום, הרישום לא יהיה ראייה לבעלות. והדבר תלוי בשיקול דעת הדיינים.

יא. אומנם אף היכא שהרישום על שם אחר מורה על נתינת מתנה והקנאה, אכתי יש לדון היכא שנותן מתנה לאחר ולאחר זמן עם התקררות היחסים, דורש את השבתה. והכי נמי בבני זוג שניתנה להם מתנה על ידי אחד ההורים והלה טוען "לא נתתי מכספי במתנה כדי שאחר שייפול סכסוך בין הצדדים ישאר ממוני ביד אחר" – האם יכול לבטל בטענה זו את המתנה שנתן?

לגבי בעל שנותן בגדים לאשתו שנינו בערכין (נד, א): "אחד המקדיש נכסיו ואחד המעריך עצמו, אין לו בכסות אשתו ולא בכסות בניו ולא בצבע שצבע לשמן ולא בסנדלים חדשים שלקחן לשמן." ושמע מינה שמה שקנה לאישה שייך לה.

אומנם כשפוקעים הנישואין שנינו בכתובות (נד, א): "אלמנה – רב אמר: שמין מה שעליה, ושמואל אמר: אין שמין מה שעליה." ופירש רש"י: "שמין מה שעליה – כשמגבין לה בית הדין כתובתה שמין בגדיה בפרעון כתובתה."

ומשמע שלשמואל הוויין שלה גם אחרי פטירת הבעל, אך בדעת רב משמע שהבגדים שקנה לה הבעל והיו שלה בתקופת הנישואין, שייכים לעיזבון הבעל אחרי פטירתו ומגבים לה את הבגדים בכתובתה.

ופסקה שם הגמרא: "הלכתא כוותיה דרב. מאי טעמא? כי אקני לה אדעתא למיקם קמיה, אדעתא למשקל ולמיפק לא אקני לה." ופירש רש"י (שם בד"ה אדעתא): "ואדעתא דהכי מקני לה שיהא שלה כל זמן שהיא תחיתו."

ופשט הדברים שמתנות שהבעל נותן לאישה הן כל עוד היא תחיתו.

ובהלכות הרי"ף (כא, א מדפי הרי"ף) כתב: "ושמעין מינה דמאן דגריש לאיתתיה מדעתא דנפשיה אין שמין לו מה שעליה, דלאו איהי בעיא למיפק אלא איהו בעי לאפוקה."

והיינו דהיכא שהגירושין ביוזמתו ולא בגרמתה, יישארו בגדיה ברשותה ועיין שם בבעל המאור" דסבירא ליה שאף בגרושה הדין הוא כאלמנה, ועיין שם במלחמות וברשב"א ובריטב"א, ואין כאן מקום להאריך.

וכתב שם הר"ן (על הרי"ף):

וכתבו הגאונים ז"ל דדוקא במלבושים וכיוצא בהם אמרינן דלא אקני לה אדעתא למיפק, אבל הנותן מתנה לאשתו – ודאי אית לה, וכי נפקא לא מפקינן מינה. וראיה לדבר דהא איכא מאן דאמר בחזקת הבתים (דף נא) בבעל שנתן מתנה לאשתו "קנתה, והבעל אוכל פירות", אלמא במתנה לא אמרינן דאדעתא למשקל ולמיפק לא קני לה, דאם איתא למאן דסבירא ליה הכי הרי לא קנתה כלום, שהרי הוא אוכל פירות בחייה, ואם תתאלמן או תתגרש – הא אמרת דחזרה מתנתו, אלא ודאי כדכתבנא.

וכן כתב הר"ן גם בחידושי (לכתובות שם):

וכתבו הגאונים ז"ל: דוקא מלבושים שמין מה שעליה, אבל מתנות שהוא נותן לה, כגון חגורות של כסף וכיוצא בזה – לא שייך בהו שום שעבוד,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומתנתו מתנה, דאי לא תימא הכי, אטו מאן דקא יהיב מתנה לחבריה ונפל ביניהון אוסיא מי אמרינן דלא היא מתנה? הא ודאי לא.

ומהוכחת הר"ן משמע שסבר כבעל המאור, וכן מפורש בחידושו וכן כתב בבית יעקב.

ושמענין מדבריו שדין הגמרא אמור רק לעניין בגדים שקנה לאשתו, אך שאר מתנות הוויין מתנות גמורות, ובין שנתאלמנה ובין שנתגרשה יישארו ברשותה. וכן כתב גם בתשובת הרשב"א (חלק ב סימן קיב) שהביא שם דברי הרמ"ה שהורה שבכל מתנות שבעל נותן לאשתו, חייבת להחזיר אם רוצה להתגרש, והביא שם שרבנו יונה חלק עליו וסבירא ליה בכל מהתנות דהוויין שלה, וכתב שם הרשב"א כחילוקו של הר"ן וזו לשונו:

והנה הרב מודה שאם מכרה ונתנה קיים אם גרשה הוא או מת הוא בחייה, כמו שבא בתשובתו אשר כתבת, וכן הוא באמת שהרי שנינו:

אף על פי שאמרו בתולה גובה מאתים, ואלמנה – מנה, [אם] רצה להוסיף אפילו מאה מנה – מוסיף. נתאלמנה או נתגרשה בין מן הארוסין בין מן הנשואין – גובה את הכל.

ואמאי, נימא אדעתא למיפק לאחרינא לא יהב לה? אלא לא נאמרו דברים הללו אלא בדברים שהיא מתנאה בהם לפניו או שמשמשת בהן בעודה עמו, כבגדים ומיני צבועין ותכשיטים וסנדל'ין וכיוצא בהן, שעל דעת שתתנאה בהם לפניו או שתשמש בהן בעודה משמשת לפניו נתנן לה מן הסתם. אבל במטלטלין אחרים אי נמי מעות וקרקעות שנתן לה ואי נמי כל דבר שנתן לה במתנה גמורה – אין שמין לה כלל.

וכן כתב הריב"ש בתשובה (סימן שא):

גם מה שאמרת שבנדון זה התכשיטין הם שנתן הבעל לאשתו דרך מתנה, דודאי הבעל שנתן לאשתו מתנה גמורה – מתנה היא, ואין שמין לה, שכן כתבו בשם הגאונים ז"ל. ואם כן, כשחתן נותן התכשיטין לכלה ומכריז על ידי שלוחו "זאת החגורה נותן החתן לכלה", והיא מקבלת אותם, הרי קנאתם במשיכה. ומפני מה לא תקנה אותם האשה? עד כאן תורף דבריך.

ואני אומר: מה שכתבו בשם הגאונים ז"ל אמת הוא. ומדעתי הוא מה שמצאת כתוב בעטור דבגרושה שאין שמין מה שעליה – דוקא מדעתא דנפשיה, שמצא אחרת נאה הימנה, אבל אם סרחה עליו – אדעתא דהכי לא אקני לה. ועוד כתב דשדרו ממתבתא דמאן דכתיב מתנה לאשתו בשעת נשואין ומגרש לה לא אמרינן "כי אקני לה" – אדעתא למיקם קמיה", דאלא מעתה מאן דיהיב מתנה למאן דרחים ליה, ערבא בעי למשקל מיניה דרחים ליה לעלם? והכי נמי דמאן דיהיב ליה מתנה לרחמיה ונפל ביניהון איכסא, הדרא מתנה? הא לאו טעמא הוא. ועוד: כך עושים רבותינו ז"ל הראשונים וכל דיני דמתיבתא וכו'.

עד כאן בעטור. וכל זה אמת ונכון.

אבל אין דבריהם אלא בנותן קרקע או מעות או אפילו שאר מטלטלין, שאינן לא מלבושין ולא תכשיטין ללבוש ולהתנאות בהן, ואינן בכלל 'מה שעליה', כגון אותן שנהגו לכתוב 'מתנה לחוד' בשעת נשואין – וזה נגבה בין באלמנות בין בגרושין, כל שאינה מורדת בו, דלא גרע מתוספת שהוסיף לה בכתובתה, כל שלא נהגו שלא לגבותה כדרך שנוהגין בברצלונה שאין מגבין אותה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אבל החתן הנותן סבלונות תכשיטי כסף וזהב לכלה להתנאות בהן, בין שנתנן בשעת נשואין בין קודם לכן בעודה ארוסה – אין זה מתנה גמורה. ואף על פי ששולח ומכריז "זה נותן החתן לכלה", אין הכוונה למתנה גמורה. דהא קיימא לן (בבא בתרא קמו, ב) דבין מת הוא בין מתה היא, ואפילו הדר ביה איהו – מוהרי הדרי, ואפילו אכל שם סעודת חתן כל שאינם של מאכל ומשתה. והטעם הוא משום דלאו למתנה גמורה איכוון אלא להתנאות בהן, בין בעודה בבית אביה בין אחר שתבא לבית בעלה. ובדבר של מאכל ומשתה דעתו הוא למתנה גמורה כל שלא תחזור בה היא.

ויסוד סברתם של כל הנך רברבי דבמתנה אזלינן בתר אומדנה של דעת הנותן, ולכן בקונה לאשתו בגדים ותכשיטים, דאנן סהדי שנתן לה שתתלבש ותתקשט בהם כשהיא תחתיו, להכי לא אמרינן שנתן במתנה גמורה, מהאי טעמא שמין באלמנה ומהאי טעמא השולח תכשיטים לכלתו – כוונתו שתתקשט בהם כשהיא תחתיו, ולהכי לא הווי מתנה גמורה.

מה שאין כן בשאר מתנות שנותן לאשתו או לאדם אחר, דבסתמא אמרינן דהוויין מתנה גמורה, ואף אם השתנו הנסיבות אחרי נתינת המתנה, וכמו שהביא בשם העיטור שאין מקום לומר במי שנתן מתנה לאוהבו ואחר כך נעשה שונאו שתתבטל המתנה, ואף על פי שאם היה שונאו מקודם לא היה נותן לו, מיהא כשנתן לו כשהוא אוהבו אין זו מתנה בתנאי שלעולם יהיה אוהבו. ולהכי בשאר מתנות שנותן לאשתו מלבד בגדים אמרינן דהוויין מתנה גמורה ואף אם אחר כך נהיו שונאים וגירשה המתנה לא בטלה.

יב. ודברי הר"ן והריב"ש הובאו בבית יוסף (אבן העזר סימן צט) ופסקו בשולחן ערוך וברמ"א (שם סעיף ב) וזו לשונו:

הנותן מתנה לאשתו – אף על פי שהוא מגרשה מדעתו, זכתה במתנתה.

הגה: נראה לי כאן טעות אבל כך ראוי להיות "אף על פי שמגרשה שלא מדעתה", כגון שסרחה עליו, אפילו הכי מתנתו שלה.

ועיין בחלקת מחוקק ובבית שמואל שם, ובלבוש הוסיף שדין זה אפילו מצא בה דבר ערווה, וטעמא דמילתא משום שהייתה בעת המתנה בחזקת כשרות ורק עתה איתרע חזקתה, ואין במה שנתקלקלה אחר כך כדי לבטל מתנה שזכתה בה מקודם.

ועיין בשו"ת חתם סופר (אבן העזר סימן קמא) שכתב:

מוכח מהש"ס הנ"ל דלא אמדינן דעתיה שלא נתן לה אלא על מנת שתהיה עמו, דאם כן אמאי תקח כשתתאלמן? ועל כרחך לומר דלמתנה גמורה נתכוין. אם כן, שוב אין לחלק בין שסרחה היא עליו ונמצא בה ערות דבר או בין שמגרשה מרצונו, דכיון דהשתא איתרעי לא תחזור המתנה שנתן לה בהיותה אוהבתו כמו שכתבו גאונים מסברא הנ"ל [...]

והנה במתנה שנתנה האשה או קרוביה להבעל לא הוזכר בש"ס וגאונים אבל כתב מהר"א מזרחי בתשובה (סימן יז [צ"ל טז]): אפילו אם מגרשה לדעתו מבלי שסרחה עליו מכל מקום הכל שלו ואינו מחזיר כלום [...]. ונראה פשוט מלשון הגאונים הנ"ל וגם מסברא דכבעל אין לחלק בין מתנה קרקע וכסף או למלבושים ותכשיטים, דבעל לגבי אשה לא שייך לומר שלא ניתנה אלא להתקשט לפניה [...]. בבעל והאשה לא שייך הא מילתא כלל. כן נראה מלשונם בתשובה וכן נראה מסברא. לכן דעתי: מה שנוהגים ליתן להחתי חלוק לבן שלובשו בימים נוראים שקורין קיטעל וגם טלית של יום טוב שאינו צריך להחזיר כשמגרש אשתו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והנה כללא כילי הגאונים דשדרו ממתיבתא: אפילו סרחה עליו לעולם המתנות שלה, חוץ ממורדת שפוחתין כדרך שפוחתין מכתובה. עיין מבי"ט. ובלבוש כתוב: אפילו מצא בה ערות דבר. והדין עמו, דלעולם נימא: השתא הוא דאיתרע, ועד עתה היתה טובה וישרה. ואם כן חל המתנה שעה, ואיכא סברת הגאונים – אטו מאן דיהיב מתנה לפלוני צדיק ונעשה רשע יחזור מתנתו בשביל זה?

מכל מקום נראה לי בנושא אשה בחזקת כשרות ונותן לה מתנות ואחר כך נודע שהיא אסורה עליו מכבר קודם נישואין – כגון שזנתה מרצונה בין אירוסין לנישואין, או שנבעלה לפסול כהונה בהיותה פנויה ובעלה כהן, וכל כיוצא בזה – נראה לי שכל המתנות חוזרות להבעל, דהכא לא שייך סברת הגאונים הנ"ל, דהרי ודאי מאן דיהיב מתנה לחברו בחזקת שהוא אוהבו ונמצא דבאותו שעה לא היה אוהבו – בודאי חוזרת המתנה דהוויא לה טעות, אי לאו משום דדברים שבלב אינם דברים והרי לא פירש בהדיא "על מנת שתהיה אוהב" שלי, אבל אי היינו דיינין על דברים שבלב היתה המתנה חוזרת בלי ספק. והכא הרי אזלינן בתר אומדנא, דהרי כל הדין בנוי רק על אומדנא וכמו שכתוב בתשב"ץ שאביא לקמן אם ירצה ה', ואומדנא הוא שלא נתן לה מתנות אלא משום חיבת ביאה שלה, וכיון שנמצא שגם באותה שעה לא היתה ראויה לביאה שלו ועומדת להתגרש ממנו פשיטא דחוזרים המתנות כולם [...]

ונלמוד מהא דגם מה שכתבתי גבי בעל שכל המתנות הם שלו אפילו מגרשה מרצונו ממחרת יום חופתו, מכל מקום היינו דוקא אם לא יתגלה בברור שכבר היתה שנואה בעיניו קודם לכן ואיערומי קא הערים לכונסה. אבל אי נתברר כן פשיטא דאין כאן מתנה, כיון דבשעת מעשה היה שונאה אין כאן מתנה לפי האומדנא.

ושמענין מדבריו שכל הדין בנוי על אומדנה ולהכי בסתמא היכא שמערכת היחסים בין הצדדים הייתה טובה בעת המתנה אף שאחר כך הורעה, כיוון שזכתה בשעתו שוב זכתה לעולם, ואין רעותא דלאחר זמן מבטלת את המתנה למפרע. אבל אם הרעותא הייתה בשעת נתינת המתנה, כיוון שכל הדין בנוי על אומדנה שוב אמרינן דהוויא אומדנא דאדעתא דהכי לא נתן לה. והנה מזה שכתב שאם נתנה מתנה לבעל – אפילו גירשה למחר זכה במתנתה, משמע שאין זה משנה אם עבר זמן רב לאחר מתן המתנה או שהתגרשו למוחרת נתינתה. אומנם אם בשעת קבלת המתנה היה בדעתו לגרשה, בזה לא נימא שחלה המתנה.

והנה החילוק שחילקו הראשונים בנותן מתנה לאישה בין נותן לה בגדים ותכשיטים לנותן לה שאר מתנות, שבבגדים ותכשיטים נתן לה על מנת שתעמוד בהם לפניו – דין זה שייך דווקא בבעל אבל לא באחר הנותן לה בגדים ותכשיטים, דלגבי אחר בכל עניין הוויא מתנה גמורה וכן מפורש בדברי הריב"ש שם בסוף תשובתו:

אמנם אם נתנו לה אחרים תכשיטין או מעות בשעת נישואין, כמו שהוא נהוג בקצת מקומות שהקרובים לחתן או לכלה נותנין לה בשמחות וגיל איש "נזם זהב, אצעדה וצמיד, טבעת, עגיל" – אלו בודאי הם לה שהרי למתנה גמורה נתכוונו, דקיימא לן קנתה והבעל אוכל פירות והוויא להו כנכסי מלוג. ואם כן בין באלמנות בין בגירושין אין שמין אותן לה.

וכן פסק הרמ"א (סימן צט שם). ומעתה בכל בני זוג שההורים נותנים מתנתם לבני הזוג על מנת שיבנו את ביתם, ואנן סהדי שזו הייתה מטרתם, לא אמרינן שהמתנה היא מתנה מותנית – כל עוד הם נשואים – וכשתיפרד החבילה תיבטל המתנה. דאדרבה כיוון שניתנה המתנה בזמן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שהיו אוהבים ורוצים בקשר אף על פי שייכתן שלאחר זמן ישנאו זה את זה, המתנה אינה מתבטלת כל עוד לא נעשה תנאי מפורש המגביל את המתנה.

יג. ומן הכלל אל הפרט, ונבהיר תחילה את העובדות בנידון דידן:

הצדדים נישאו בשנת תש"ן (1990), לצדדים שמונה ילדים משותפים. בשנת תשע"ג (2013) הגישה האישה תביעת גירושין, נעשה ניסיון לשלום בית שלא צלח, בשבט תשע"ד (ינואר 2014) הגישה האישה תביעה לחלוקת רכוש בה ביקשה לחלק הרכוש לפי השקעות הצדדים. באדר תשע"ד (פברואר 2014) התגרשו הצדדים, ובאותו יום נערך הסכם גירושין שבו הועלו נקודות המחלוקת בין הצדדים שיידונו אחרי הגירושין.

המחלוקת העיקרית היא לגבי דירת הצדדים ב[ר]. נבהיר את מקורות ההון לקניית דירה זו:

ביולי 1991 קנו הצדדים דירה ב[ב] עלותה הייתה 204,459 ש"ח, מקורות המימון לדירה היו כדלהלן: הלוואת משכנתה – 88,000 ש"ח; הלוואת מקום – 24,500 ש"ח; הון עצמי – 20,000 ש"ח; תשלום אבי האישה – 72,162 ש"ח.

הצדדים גרו בדירה זו למעלה מעשר שנים ובה נולדו שבעה מילדיהם (בתם הקטנה ילידת ינואר 2001). האישה סבלה מדיכאון, לטענת האיש וכן חשבה סביבתם הקרובה, הדיכאון התחיל מדיכאון לאחר לידה שנמשך שנים רבות שבהן הייתה האישה מטופלת בכדורים. בדיון הראשון שנערך בבית הדין האזורי טען האיש:

אני מוכן לעשות הכל למען השלום. לא תהיה מצידוי שום מניעה לכך. למען הילדים. לאישה יש בעיה רפואית שעליה לטפל בה. למען הילדים אני מבקש זאת מבית הדין. היא לא רוצה להיות מודעת לבעיה שלה.

בשלב מאוחר טענה האישה שהדיכאון נבע מהיחס ומהאלימות שהפעיל האיש כנגדה.

בשנת 2003 נמכרה דירה זו ותמורתה קיבלו הצדדים סך של 459,000 ש"ח, חלק קטן מסכום התמורה נפרע כהחזר הלוואת המקום, המשכנתה 'נגררה' לדירה החדשה, וסך של 198,000 ש"ח הועבר לבנק טפחות, לטענת האיש – כפיקדון, מחלק מכספי תמורת הדירה נקנתה דירה ב[א] בסך של 729,000 ש"ח. הדירה נקנתה מחברה השייכת לאבי האישה, דירה זו נרשמה גם היא על שם הצדדים, לטענת האישה אביה הוסיף עבור הדירה ב[א] סך – 523,000 ש"ח. והאיש העביר לו סך של 205,000 ש"ח בלבד.

בשנת 2012 נרכשה דירה ב[ר]. לדברי האישה האב הלווה להם 106,000 ש"ח לצורך רכישתה. לדברי האיש דירה זו עלתה רק 10,000 ש"ח יותר מתמורת הדירה ב[א], האיש הכחיש שהאב נתן לצדדים הלוואה ואין חולק שלא נכתב הסכם או שטר הלוואה לעניין כספים אלו. כמו כן אין חולק שאבי האישה עזר לצדדים בסכומי כסף רבים שנתן להם.

גם דירה זו נרשמה על שם שני הצדדים שווה בשווה. דירה זו ב[ר], היא העומדת כיום להכרעת בית הדין.

נעתיק תחילה את טענות בני הזוג לשעבר ודברי אבי האישה כפי הרשום בפרוטוקולי בית הדין האזורי.

בדיון שנערך בכ"ח בתשרי תשע"ה (22.10.14) העלה בא כוח האישה שתי טענות:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

[...] הדירה, היא רשומה על שם שני בני הזוג, היא נמצאת ב[ר']. 83% מהדירה שילם אבי האישה. יש לשלם לו זאת. את השאר שילמו ממשכנתה ומהון עצמי שלהם. הם רכשו אותה לאחר נישואיהם.

הכסף מאביה הוא כהלוואה והיא לא נרשמה כך. האב נתן להם 60,000 ש"ח, 36,000 בצ'ק ו-24,000 במזומן. זה ניתן בשנת 2011.

מהכסף ממכירת הדירה ב[ב'] האיש העביר כספים למקומות עלומים. אבקש לחקור את האיש על כך היא נמכרה ב-459,000 ש"ח. הם לא נתנו כלום לאבי האישה.

לעומתו אמרו האיש ובא כוחו:

עבור הדירה ב[ב'] אביה נתן שלישי, ושני שלישים היו ממשכנתה ללא ריבית. לפני קניית הדירה ב[א'] נכנסנו לחובות. אביה נתן לנו 2,000 ש"ח לפי 'הסכם יששכר וזבולון'. הוא רצה גם 50% מהתורה שלי עבור הדירה. לקחתי אותו לרב חיים קנייבסקי שאמר לו שלא ניתן לעשות זאת. בסוף הוא השלים לנו שנקבל דירה שבנה וגם נתן דירה לאחותה. הכסף הזה ניתן כמתנה. הוא עשה הסדר שאקנה בשר ועופות, חלק מהכסף נאכל. בדירה ב[א'] סיימנו את תשלום המשכנתה.

הבית רשום על שם שני הצדדים, והוא צריך להתחלק ביניהם בשווה. אביה לא שילם כמו שאמרו, הוא סייע בכך. זה בתורת מתנה. הדירה הנוכחית נרכשה מכספי הדירה השנייה. הכסף ממנו לא ניתן כהלוואה.

אבי האישה טען בדיון זה:

מגיע לי מבני הזוג ההשקעה שלי בדירה. בדירה ב[ב'] השקעתי 35% שהם 72,000 ש"ח [...]

אחר כך קנו דירה ב[א'] בבניין שאני בניתי. הם גררו את המשכנתה מ[ב'] ל[א']. ההשקעה שלהם לא הספיקה. נתתי להם 597,000 ש"ח. הדירה עלתה 729,000 ש"ח. הם נתנו 131,000 ש"ח. זה מה שנשאר להם מהדירה ב[ב']. אני ספגתי את השאר.

הסכם 'יששכר וזבולון' היה לגבי סכום חודשי של 2,000 ש"ח לחודש [...]. נתתי להם לקניית הדירה שני סכומים שהסתכמו ב-60,000 ש"ח. נתתי להם זאת כהלוואה, ואמרתי זאת לבת שלי ולא לבעל [...]

לא נכון מה שאמר לגבי ההסכם של 'יששכר וזבולון' [...]

עורך דין מטעם החברה שלי ביצע את הרישום של הדירה ב[א'] [...]

נתתי להם כסף כדי שיחיו בשלום. עזרתי להם, ולא תיארתי לעצמי שהם יתגרשו. לא עשיתי שום תנאי מראש על כך. שילמתי עבור הדירה הנוכחית 83%.

בדיון נוסף שנערך בט' באייר תשע"ה (28.4.15) אמר האיש: "אנחנו אומרים שהדירה תתחלק חצי-חצי. אנחנו תובעים זכויות פנסיוניות של האישה, אם קיימות."

אבי האישה אמר:

נרכשה דירה ב[ב'] ביולי 1991. השקעתי בה סכום של 72,000 ש"ח, והשאר ממשכנתה. היא נמכרה בשנת 2003 ב-459,000 ש"ח [...] עד לכניסתם לגור ב[א'] עזרתי להם בשכירת דירה, ונתתי להם 2,000 ש"ח לחודש. אז היו להם שמונה ילדים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עזרתי להם ברכישת הדירה. המדינה לקחה 193,000 ש"ח כי הייתה הלוואה עומדת שלא נפרעה. בפועל הוא החזיר 34,000 ש"ח. התברר לנו בבנק שהוא העביר לחשבון נפרד בבנק טפחות.

אחר כך הם קנו דירה ב[א'] ב-165,000 דולר. בפועל הוא החזיר לי 205,000 ש"ח. האיש רימה אותי כשלא החזיר את כל הכסף.

הדירה נרשמה על שם הצדדים. הדירה ב[א'] נמכרה בידיעתי, והם רכשו דירה אחרת ב[ר']. נתתי להם סכום של 106,000 ש"ח כהלוואה. לא נרשם שטר הלוואה. הדירה ב[ר'] נרכשה בשנת 2012.

אני מבקש לקבל את כל הכספים שהשקעתי בסך 523,000 ש"ח ועוד 106,000 ש"ח.

על הסכום של 60,000 ש"ח אמרתי בפירוש שזו הלוואה. לא נכתב על זה שטר הלוואה. נתתי זאת במקום שעבוד שהאיש רצה לעשות בבנק. האיש ביקש ממני הלוואה. זה היה בשנת 2011.

האישה אמרה בדיון זה:

יש מקח טעות בענין הדירה ב[א']. האיש שיקר לאבי שהעביר את כל תמורת הדירה ב[א'] לדירה ב[ר']. אני דורשת את אותו הפרש [...]

האיש גנב כספים והפקיד כספים ללא ידיעתי. נתתי בו אמון מלא, והוא מעל בו. פקידי הבנק אומרים שלא ניתן להמציא מסמכים מלפני יותר משבע שנים. אני לא זוכרת כמה השתכרתי אז בממוצע. בשנים 2003–2007 השתכרתי כ-2,500 ש"ח לחודש.

לעומתה אמר האיש:

טענתה על העלמת כספים היא שקר. נכון שאני ניהלתי את הכספים, והיא נתנה בי אמון מלא.

היא לא עבדה בין השנים 2002–2005 בגלל דיכאון שהיה לה אז. היא קיבלה באותה שנה הבטחת הכנסה דרך משרד הדתות כי האישה לא עבדה. היינו צריכים להחזיר משכנתה. חשבנו לקנות דירה אחרת ב[ב'].

הפקדת הכסף בבנק טפחות הייתה בידיעת האישה. הכסף הזה עבר לחשבון שלנו בבנק לאומי ועבר ממנו כסף לאביה לצורך רכישת הדירה ב[א']. היינו במצוקה כלכלית ולקחנו כספים מהפק"מ. אביה אמר שיתן לנו 60,000 ש"ח כעזרה (לדירה ב[ר']), והוא לא אמר שזו הלוואה. האישה הייתה איתנו כשאמר זאת. זה הקל עלינו.

מכרנו את הדירה ב[ב'] כדי לקנות אחרת שם. חשבנו גם על דירה ב[...]. לא נכון שקנינו את הדירה ב[א'] פחות משמונה חודשים מאז שמכרנו את הדירה ב[ב']. לא כל הכסף מהדירה ב[ב'] עבר לדירה ב[א']. הייתה הלוואה לרכישת הדירה ב[ב'] של 88,000 ש"ח. זה לא היה מענק. נכון שהשתמשנו בסכום ההפרש של 40,000 ש"ח לצורכי המחיה [...]

המפגש אצל הרב קנייבסקי בענין 'הסכם יששכר וזבולון' היה בשנת 2004.

יד. אחרי דיון זה הורה בית הדין על הגשת סיכומים, הוגשו סיכומים, ונקבע (כמפורט להלן) שיש לחלק את הדירה על פי הרישום.

יש לציין שב'מהדורא קמא' של הדיונים בבית הדין לא הועלו העילות לגירושין ולא נטענה בפני בית הדין טענת אלימות – טענה זו נזכרה בסעיף 43 לסיכומים כטיעון להחזרת הכספים

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שנתן האב לפרנסת המשפחה וכדי לטעון שהסכם 'יששכר וזבולון' היה הסכם בטעות. יש לציין שנושא זה של החזרת כספים אלו לא עלה כלל בדיונים, ויכול לעלות במסגרת תביעה שיגיש אבי האישה, ואין כאן מקומו. האיש בסיכומיו לא התייחס כלל לעניין האלימות שנטענה כנגדו. טענה זו נזכרה שנית בתגובה לסיכומי האיש, בין כסיבה לקבוע שנתנית האב היא נתינה בטעות ובין לגבי השבת הכספים שנתן האב לפרנסת המשפחה במשך השנים על פי הסכם 'יששכר וזבולון'.

בי"ג בכסלו תשע"ו (25.11.15) ניתן פסק דין ראשון של בית הדין האזורי, פסק דין הקובע שאין לסטות מהרישום. על פסק דין זה הוגש ערעור שבו, מלבד הטענות שנטענו בבית הדין, הוזכרה פעם נוספת הטענה שהאישה הייתה אישה מוכה ולכן יש לבטל את מתנות האב שניתנו בטעות. האיש בכתב תשובתו לערעור הכחיש את הטענות שלפיהן היכה את האישה. בסופו של דבר מכיוון שההרכב שנתן את פסק הדין לא היה זהה להרכב שלפניו התנהלו הדיונים הוחזר התיק לבית הדין האזורי לשמיעת הצדדים והוצאת פסק דין חדש.

בית הדין האזורי בהרכבו החדש שמע דברי הצדדים בדיון שנערך בכ"ה טבת תשע"ז (23.1.17). האישה ובא כוחה חזרו על הסכומים שאותם שילם אבי האישה, ואין צורך לחזור על הדברים, אומנם בחלק מדבריהם יש לכאורה טיעונים חדשים. להלן דבריהם:

[...] הדירה הראשונה היתה רשומה על שם שני הצדדים בשווה. בני הזוג היו חייבים לרשום בשווה בגלל ההלוואה המותנית. הטיעונים שלנו הם במישור של הרישום [...]

הבעל עסק בנושא הכספים ולאישה לא היה שום מידע.

בשנת 2003 הם מכרו ב[ב'] ועברו ל[א']. באותה תקופה הבעל קרא לאשתו "חולת נפש". אבי האישה ידע שהאישה, אחרי הלידה השמינית, נחלשה גופנית ונפשית. הבעל הטיח כלפיה שהיא לא עושה כלום. האישה לקחה כדורים נגד דיכאון.

הפיצוץ התחיל לפני ששיעשרה שנים [...] האישה הייתה במצב דיכאוני כביכול בגלל הלידה, אבל באמת זה היה בגלל היחסים בבית ולכן לא דרשה לשנות את הרישום ב[ר'].

היא הייתה יכולה לטעון שאביה הביא את רוב הכסף וכן על כך שהבעל לקח חלק מהכספים, אבל לא עשתה זאת בגלל מצבה הנפשי.

הבעל נתן לאשתו שלוש סטירות והאישה פנתה לרב וסיפרה לו על המצב שלה שהלך והתדרדר עד לידי מכות [...] הבעל היה ה'בריון' בבית והיא הייתה 'סמרטוט'. הוא כינה אותה "חולת נפש". הבעל היה אלים ואביה לא ידע מזה עד שנת 2012 ולכן המשיך להזרים כספים. מייד שידע שיש בעיה הפסיק [...] מבקש להביא עדים על מצב האישה באותו זמן שבגללו היא לא יכלה למחות כנגד הבעל. הרב [פ'] הוא אחד העדים. כמו כן משפחת [ג'] היו מעורבים במצב הנפשי של האישה באותו זמן [...]

אני תמיד עבדתי, גם אחרי הלידה. הדורסנות של הבעל גרמה לדיכאון שלי. לא היה ניתן לשרוד את החיים לצידו של הבעל שהיה מטיח כלפי על שאני כל הזמן נחה. לקחתי את הכדורים, בשביל הילדים [...] עבדתי בבית ובחורף כמו עשר נשים מתוך בחירה לנהל את הבית באופן תקין כדי לשמור על הנישואין האלו. לא אמרתי לאבי מילה על מצב היחסים בינינו. אילו היה יודע מזה היה מושך את הכספים שנתן בחזרה [...] לא ידעתי לקרוא דפי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

חשבון ולא ידעתי שום דבר שנעשה בבית מבחינה כלכלית. לא ידעתי מה זה 'חשבון'.

בתגובה לדברים אלו אמר האיש:

מכרנו את הדירה ב[ב']. רצינו לקנות ב[...]. או ב[...]. ואביה של האישה לא רצה בגלל שהיה בעל חברה קבלנית.

ביחס לכסף: אני לא יודע אם זה היה 200,000 ש"ח, בכל זאת בחלק מהכסף השתמשנו למחיה. אביה ידע מזה והעיר לי על כך, השבתי לו שבתו חולה ובסך הכול הכסף יוצא למשפחה. האישה עצמה דרבנה אותי להוציא יותר כדי לחיות ברמת חיים יותר גבוהה.

האישה הייתה אצל פרופסור בונה שאבחן אותה.

כשנודע לאבי האישה שחסר כסף הוא אמר לי: "ככה מבזבזים את הכסף, אתה לא יודע לנהל בית?!". אחר כך הוא ביקש ממני לחתום על הסכם 'ששכר וזבולון' לפרנס עשר שנים. עשינו הסכם 'ששכר וזבולון' בפני הרב קנייבסקי שייתן לי 2,000 ש"ח כל חודש. בכל אותן שנים עד הגירושין הוא נתן לנו 2,000 ש"ח. את הדירה הוא נתן בלי תנאים. אביה הוא זה שאמר את הדברים.

כל הזמן מנסים להכפיש שאני כאילו הייתי אלים ומכה. אני יכול להביא עדים על האופי שלי. אני משמש כראש כולל. הכול זה שקר. הייתה רק פעם אחת שהיא אילצה אותי ונתתי לה סטירה אחת.

כשנמצה את הטענות:

לדברי האישה הרישום אינו ראייה, לדבריה נאלצה לרשום בחלקים שווים בתחילה כדי לקבל הלוואת מקום ולאחר מכן בגלל חששה מבעלה. האיש הסביר את הסיטואציה של השימוש בכספי הדירה. לדבריו האב ידע על השימוש בכספים שנעשה באילון עקב מצבה הנפשי הקשה של האישה, מצב שאין חולק עליו.

אין כאן המקום להיכנס לנסיבות התמיכה של האב במשפחה, אך אין ספק שהאב תמך רבות בקניית הדירות ובעזרה בחיי היום יום, עקב מחלתה של בתו והצרכים המרובים.

לדברי האישה האיש הפגין כלפיה אלימות נפשית בהזכרת מצבה הנפשי ולדבריה אף אלימות פיזית – נתן לה שלוש סטירות. האיש הכחיש אלימות פיזית אך הודה שפעם אחת נתן לה סטירה. האישה הצהירה שהמשיכה בחיים אלו לצורך הילדים לצורך שמירת הנישואין ובמודע לא סיפרה את הדברים לאביה כדי שלא יפסיק את תמיכתו הכלכלית וכדי לאפשר את המשך הנישואין.

אין חולק שלא הובאו עדים על אלימות האיש, לא על האלימות הנפשית ולא על האלימות הפיזית. האישה רצתה להביא עדים שיעידו על מה שסיפרה להם (אם כי לא ברור אימתי סיפרה להם), אך בית הדין לא ראה תועלת בהזמנת העדים. הצדדים חזרו והגישו סיכומיהם ובית הדין הוציא פסיקתו בדעת רוב ומיעוט, זהו הערעור המונח בפנינו.

טו. כאמור לעיל, עיקר פסק דינו של בית הדין האזורי הוא לגבי מעמדו ההלכתי של הרישום.

אין בדעתנו להתייחס לגופם של דברים ולמה שפלפלו בעניין זה, שהרי כבר הבהרנו לעיל את דעתנו ההלכתית, וכבר הלכו בה נמושות בהלכה זו, דון מינה ואוקי באתרה, ואין הזמן נותן לחזור ולשנות דבר שיסודו בביאור שיטת הש"ס והראשונים, האריכו בו גדולי האחרונים וגם

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

רבני ודייני דורנו הביעו דעתם בעניין זה, זה בכה וזה בכה. עם זאת מכיוון שביארנו שצריכים ליישם את העקרונות ההלכתיים בכל מקרה לגופו חובתנו להתייחס לפרטי התביעה שלפנינו ולהתייחסותו של בית הדין לטענות ולעובדות שהוצגו בפניו.

דעת הרוב בפסק הדין מצטטת מדברי הצדדים שבפרוטוקולים לגבי אופן השימוש בכספים שהועברו לבנק טפחות ואחרי ציטוט האמור בפרוטוקולים קובעת שמאחר שמצד אחד אין ספק שהאישה נתנה אמון בבעל – הוא שניהל את הכספים בבית, שלא הוכח באופן חד-משמעי שנטל כספים לעצמו ושטענת האישה לא הוכחה, יש לקבל את גרסתו. משכך אין לשנות מהרישום. ועיין לקמן.

לעומתה דעת המיעוט נוטה לקבל את טענת האישה שלא ידעה על הכספים שהועברו לבנק טפחות. דעה זו תמחה על האיש: מדוע לא פנה במפורש לאב לקבל עזרה נוספת. אין ספק שאפשר לשאול שאלות בכה או בכה על התנהלות האיש, אך אין בכל השאלות שנכתבו בפסק הדין כדי להוכיח שהאיש הבריח כספים. לכל שאלה יש תשובה, מרווחת או דחוקה, ועדיין אין בדבר כדי להוציא את האיש מחזקת כשרותו, ויש לתלות את התנהגותו במציאות שבה הוא חי עם אישה חולה במצב כלכלי קשה. לא נעים לאדם לפנות לבקש תמיכה אפילו מבני משפחתו וקל וחומר מאבי האישה שעוזר ותומך גם כך רבות. אבי האישה אינו מקרה של כסף או 'כספומט' שאפשר לגשת אליו בכל עת ולבקש מימון.

בדעת המיעוט מובאת הסברה שאי-ההתייעצות עם האב מוכיחה על מחשבה להבריה. הדברים אינם ברורים כלל: אכן אבי האישה התרעם שלא התייעצו עימו למרות מומחיותו והשתמשו בכסף לניהול החיים השוטפים, אך אין בהתנהלות זו, שיכולה לנבוע מבושה או מטיפשות, כדי להוכיח על כוונת זדון פלילית. לפיכך בנסיבות העניין ובפרט שמתוך דפי החשבון שהוצגו בסיכומי האיש במהדורא קמא עולה שאכן סך של 56,000 ש"ח הועבר לחשבון המשותף ושימש לפירעון הוצאות הצדדים. אין אפשרות לדחות את גרסתו שגם שאר הכסף שימש להוצאות שוטפות או ניתן לאבי האישה כתשלום עבור הדירה [א].

כאמור אין אפשרות לדחות אך עם זאת עדיין איננו יכולים לומר בוודאות שטענות האישה מופרכות ולא נכונות, ועיין לקמן.

והנה מה שכתבו לדון בעניין טענת האישה על אלימות פיזית מצד האיש ועל העובדה שהאיש הודה שאכן פעם אחת סטר לה ורצה להצדיק את מעשיו – הנה הצדקת מעשיו היא ודאי דבר שאין לו שחר, אין שום היתר לבעל להכות את אשתו (ועיין אבן העזר סימן קנד סעיף ג ברמ"א שם), וכפי שהערנו אף בדיון שנערך לפנינו מוטב היה שישתוק ולא יתרוץ את מעשיו. אין חולק שהאישה הייתה במצב נפשי קשה, אין ספק שהאיש חי עם האישה שנים רבות במצב זה ואין ספק שחיים שכאלו אינם קלים, עם זאת אין היתר לבעל להפעיל אלימות פיזית או נפשית כנגד אישה בכלל ואישה חולה בפרט.

עם זאת כדי לקבוע שהאיש מכה את אשתו בעינין מעבר לטענתה, וכדאיתא בדברי הרמ"א הנזכר, ומהאי טעמא מעמידים אישה נאמנת ביניהם כדי לדעת בשל מי הרעה. דבר זה נצרך בעובדא דהרמ"א (שם) כשהאישה דורשת להתגרש עקב כך. בנידון דידן, אף שהאיש טען בתחילה שרוצה שלום בית, בסופו של דבר הסכים לגירושין ואיננו יכולים לקבוע את הסיבה לדבר – אם מחמת שמאס באישה, אם מפני שכשל כוח הסבל או שהעריך שהתמיכה מאביה תופסק, או מכל טעם שהוא – אך עדיין לאור נסיבות תיק זה אין בעובדה שלא היה מוכן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

להשקיע סך ממון רב, ממון שלא היה בידו, לצורך ניסיון לשלום בית כדי להוכיח שבקשתו הייתה מהשפה ולחוץ.

אין בכל הדברים הללו כדי לקבוע שטענות האישה צודקות ושטענות האיש מופרכות. ואף על פי הודאתו שפעם אחת סטר לה אי אפשר לומר שיצא מחזקתו והרי הוא בכלל בעל המכה את אשתו, ובפרט שאין אנו יודעים אימתי היו הסתירות אף לדברי האישה. בית הדין החליט שלא לשמוע את העדים מפני שעד אחד, הרב [פ'], כתב במכתבו לבית הדין שאין הוא זוכר – דבר התמוה מאוד מאוד, אך גם לגבי האחרים שלא התקבלה עדותם יש לדעת שדבריהם הם מפני האישה, ואף אם היה מקום לקבלם היה מקום לדון אם הוו בכלל 'נשים נאמנות'. אך העיקר נראה שסברת בית הדין הייתה שעדותם לא תעלה ולא תוריד ולכן נמנע מלקבלם וכפי שיתבאר. בין כך ובין כך איננו יכולים לקבוע מסמרות שהייתה אלימות פיזית או נפשית בין הצדדים על כל פנים בעת קניית הדירה ב[א']. ואף שמסתבר לומר שלכשהתדרדרו היחסים ביניהם הייתה אלימות נפשית על כל פנים – דבר זה לא ישליך בנידון דידן לגבי ההכרעה הרכושית: סוף דבר האומדנה שקבעה דעת המיעוט לגבי התנהגותו האלימה של האיש היא לכל היותר ספק אומדנה, ועל כל פנים אין בסברה כזו כדי לשנות את ההכרעה ההלכתית.

טז. הצדדים האריכו בטענותיהם בכתב הערעור הנוסף ובכתב התשובה.

כפי שכתבנו לעיל כל אחד מהצדדים כתב בלשון לא ראויה כנגד הדעה שהצדיקה את הצד השני. אין ספק לבית הדין שבין דעת הרוב ובין דעת המיעוט, הכירו את פרטי התיק ואין בעובדה שדעה כלשהי לא מקבלת את טענותיו של צד כדי לקבוע שפסק הדין נכתב בלי לעמוד על עומק הדברים ובלי להתייחס לנתונים המיוחדים לתביעה זו.

בתביעה זו חזרו הצדדים על טענותיהם פעם, פעמיים ושלוש וחזרו על הדברים בכתבי הסיכומים ובכתבי הערעור והתשובה לערעור, אך בפועל לא הובאו עדויות אלא עמדות וטענות הצדדים, ואין לו לדין אלא מה שענינו רואות ומה שהוצג לפניו. עם זאת אין ספק שהשתלשלות הדברים בנידון דידן היא הקובעת את הדין, ואין בעובדות או תובנות שהתגבשו ונקבעו שנים רבות אחרי שקרו המאורעות כדי לשנות את הדין ואת ההלכה שנקבעה לפי המציאות שהייתה בעת רכישת הדירות.

הצדדים הופיעו לפנינו וחזרו למעשה על דבריהם, דברים המתארים את השתלשלות העניינים בין בני הזוג במשך השנים. בעת קניית הדירה ב[ב'] היחסים בין הצדדים היו יחסים כמו בכל בני זוג אחרי הנישואין. אף שאין חולק שהאב נתן כשליש מדמי הדירה, הדירה נרשמה בחלקים שווים בין הצדדים, כנהוג בדרך כלל בין בני זוג בזיווג ראשון שהיחסים ביניהם תקינים, בין בציבור הכללי ובין בציבור החרדי, לא מבעיא אם נקבל את טענת האיש שאבי האישה הבטיח לתת דירה, אלא אף בלא זה: הדבר מקובל בחברה החרדית בפרט שצד האישה נותן יותר מצד האיש ובפרט בנידון דידן שהאיש למד בישיבת [...] שזה היה הנוהג באותם שנים. לפיכך אין שחר לטענת בא כוח האישה ולפיה הדירה נרשמה בחלקים שווים בגלל הצורך לקבל הלוואת מקום. אין ספק שלו היה נדרש מהאיש לרשום הדירה באופן לא שוויוני הרי זה היה שינוי מבזה ממנהג העולם וממנהג החברה שבה חיו. ולפיכך על כורחך שכוונת הרישום הייתה כדי לקבוע בעלות שווה על דירה זו. למה שכתבנו בסתמא הרישום מוכיח על בעלות, ונסיבות עניין זה לא מורות שהרישום היה טכני בלבד.

ועתה נעתיק עצמנו לעניין קניית הדירה ב[א']:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אין חולק על העובדות שאבי האישה הכניס סכומי כסף גדולים לרכישת הדירה השנייה ב[א'], אלא שלאישה שלוש טענות:

א. יש לחלק את הדירה לפי השקעות הצדדים.

ב. חלק ניכר מהסכום שהתקבל ממכירת הדירה ב[ב'], כ-198,000 ש"ח, לקח האיש לעצמו וזאת אף שכסף זה הוא כסף משותף של שני הצדדים. לפיכך האב לא היה נותן אילו ידע על לקיחת כספים אלו.

ג. האישה הייתה אישה מוכה כבר באותה תקופה ואילו היה האב יודע שהיא אישה מוכה לא היה נותן כספים לדירה.

כנגד הדברים האמורים בטענה הראשונה טוען האיש שהרישום מורה על כוונה לנתינת מתנה ולפיכך הבעלות צריכה להתחלק לפי הרישום. כבר הארכנו לעיל שאין ספק שאין אפשרות להוציא ממוחזק על סמך אומדנה וסברות כלשהן, מפני שבסתמא תלינן שהרישום היה לצורך מתנה. אך מלבד זאת בדיון שנערך בכ"ח בתשרי תשע"ה (22.10.14), בגלגולו הראשון של התיק, הודה אבי האישה והשיב לשאלת בית הדין: "נתתי להם כסף כדי שיחיו בשלום. עזרתי להם ולא תיארתי לעצמי שהם יתגרשו. לא עשיתי שום תנאי מראש." הרי ששפתיו ברור מיללו שנתן את הכספים במתנה לבני הזוג ולא העלה בדעתו שיתגרשו. יש לציין שהאב דאג לבתו, כפי שנאמר בדיונים: לצדדים היו באותה עת שמונה ילדים קטנים, האישה סבלה מדיכאון, על פי הרגשת המשפחה הסובבת ובוודאי לטענת האיש (בניגוד לדברי האישה אחרי שנים רבות), האיש טיפל בה, האב היה מרוצה שיש לו חתן תלמיד חכם ועשה עימו 'הסכם' יששכר וזבולון' לתמיכה קבועה, האב היה קבלן אמיד ואין סיבה הגיונית שלא ייתן או יוסיף דמים כדי שתהיה דירה לבתו בבניין שאותו בנה. בדיון זה הודה האב שעורך דין מטעם החברה השייכת לו ביצע את הרישום של הדירה ב[א'] על שם שני בני הזוג. אין ספק שבנסיבות העניין שבו בני הזוג תלויים במתנתו היה ביכולתו לרשום הדירה על שם בתו בחלק שהוסיף ולא היה ביד האיש לעכב. ועל כורחך שזו הייתה מחשבתו, לתת את תוספת הכספים במתנה לבני הזוג.

לאור האמור יש לקבוע שהאב נתן כספים אלו במתנה גמורה לבני הזוג. ומעתה הדרינן לכללא ש"הנותן מתנה לאוהבו ונעשה שונאו" אין המתנה חוזרת. לכן גם מתנות שנתנו קרובי האישה לבעל לא יחזרו אם לאחר זמן פרץ סכסוך ביניהם והתגרשו.

יז. אומנם טענות האישה הנוספות הן שכבר בעת נתינת המתנה היה הסכסוך והנותן לא ידע, ובכהאי גוונא איכא אומדנא דאילו ידע לא נתן וכדברי החתם סופר (בסימן קיא) שהבאנו לעיל:

ונלמוד מהא דגם מה שכתבנו גבי בעל שכל המתנות הם שלו אפילו מגרשה מרצונו ממחרת יום חופתו, מכל מקום היינו דוקא אם לא יתגלה בברור שכבר היתה שנואה בעיניו קודם לכן ואיערומי קא הערים לכונסה, אבל אי נתברר כן פשיטא דאין כאן מתנה כיון דבשעת מעשה היה שונאה אין כאן מתנה לפי האומדנא.

ולכן חובתנו לבחון את הדברים במקרה שלפנינו.

באשר לטענה השנייה: לדברי האיש הסכום הועבר לפיקדון בבנק טפחות בהסכמת האישה, בחלק מכסף זה השתמשו הצדדים לצורכי הבית מכיוון שהאישה לא עבדה בתקופה זו. אין בעובדה שחשבון החיסכון נרשם על שם האיש כדי להראות כוונת זדון, שהרי האיש הוא שטיפל בעניינים הכספיים, האישה הייתה חולה, הפקדת הפיקדון הייתה אמורה להיות לזמן מוגבל – עד שתיקנה דירה והתנהלות של אחד מהצדדים בחשבון הרשום על שמו קלה יותר.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לדבריו בשנת 2004 נערך הסכם 'יששכר וזבולון' בינו לבין חמיו לצורך תמיכה קבועה עקב מחלת האישה, אך לפני כן נלקחו כספים לפרנסת הבית, אבי האישה ידע על התנהלות זו וכעס עליה אך למרות כן עזר להם בקניית הדירה ב[א']. לטענתו שאר הסכום ניתן לאבי האישה לצורך קניית הדירה ב[א'].

מתוך דפי החשבון שהוגשו בסיכומים למהדורא קמא של הדיונים עולה שבשנת 2004 הוכנסו לחשבון המשותף סך של כ-56,000 ש"ח מבנק טפחות. באותה עת שילמו הצדדים למעלה מ-3000 ש"ח דמי שכירות מדי חודש בחודשו, משכורות האישה באותם חודשים בצירוף הבטחת הכנסה ממשרד הדתות היו פחות מ-2000 ש"ח, וסכומי הכסף שימשו לתשלום יתרת החובה. יש לציין שהסכומים שנמשכו לא היו קבועים בסך 5,000 ש"ח כפי שנכתב בדעת המיעוט בבית הדין האזורי אלא בהתאם ליתרת החובה. על פי מסמכים שהגישה האישה נמשכה מבנק טפחות יתרת הסכום בסך של כ-123,500 ש"ח. טענת האיש היא שסכום זה הפקיד לבנק הבינלאומי לאבי האישה לצורך תשלום בעבור הדירה ב[א']. יש לציין שאף בדברי האב התגלו סתירות לגבי הסכום שהועבר לו מהדירה ב[ב'], כאשר בדיון הראשון אמר שהאיש החזיר לו רק 131,000 ש"ח מהדירה ב[ב'] ובדיון לאחר מכן אמר שהחזיר לו 205,000 ש"ח. מלבד זאת אין ספק שבאותה תקופה היה האב מודע לשימוש בכספי מכירת הדירה לחיים השוטפים, ומסתבר מאוד שהאב, שהיה קבלן ולא פתי, ידרוש דיווח מדויק על הכספים. לפיכך אין בידינו ראיה מוכחת לטענה שהאיש הבריח כספים, וכפי שנכתב בדעת הרוב בפסק הדין.

משכך נפלה טענת האישה שיש 'אומדנא דמוכח' שבנסיבות אלו האב לא היה נותן מתנה. אדרבה יותר נראה שאחרי שהתגלה לאב שהאיש משתמש בכספי הדירה ב[ב'] לצרכים שוטפים, ואחר שנתוודע למצבה הכלכלי הגרוע של משפחת בתו, שעקב כך נחתם הסכם 'יששכר וזבולון' בין הבעל לחמיו, מסתבר מאוד שדרש דיווח והוכחות מה נעשה בכספים לפני שהכניס ידו לכיסו ושילם בעבור דירת משפחת בתו ב[א'].

יח. נוסף ונאמר: בין האיש ובין האישה הודו בדיונים שהאיש הוא שניהל את ענייני הכספים והאישה סמכה עליו, אך לטענת האישה רק בעת שבאו להתגרש היא גילתה שבעלה רימה אותה, ולדבריה גנב מהכספים המשותפים.

חובתנו להבהיר תחילה את אופן התייחסותנו לטענות שכאלה המועלות לפנינו בתביעות רבות.

התורה אמרה ביצירת האישה "אעשה לו עזר כנגדו". ואישה עוזרתו לאדם בדברים רבים: מטלות הבית והמשפחה מתחלקות בדרך כלל בין הצדדים; התנהלות בני זוג היא לפעמים בחשבונות נפרדים, שבהם כל אחד מנהל את ענייניו, ונקבעת הדרך איך יתנהל משק הבית המשותף – דברים אלו מצויים בדרך כלל בנישואין שניים אליהם מגיעים הצדדים עם רכוש קודם ובדרך כלל גם עם משפחה קודמת – אומנם ברוב רובם של הזוגות, משק הבית מתנהל בחשבון בנק משותף, או בכמה חשבונות משותפים. גם במקרים אלו שונה ההתנהלות בזוגות השונים, עם זאת ברוב רובם של המקרים אחד מבני הזוג מנהל (ולפעמים לא מנהל) את חשבון הבנק, עוקב אחרי הכספים הנכנסים והיוצאים ומטפל בקבלת הלוואות ובכל היחסים שבין בנק ללקוחו, כשלבן זוגו יש כרטיס אשראי ופנקס צ'קים שבהם הוא משתמש, אך אין הוא עוקב אחרי הקורה בחשבון, חודשים ולפעמים אף שנים, ואף כשבפועל יש לו כרטיס אשראי המאפשר עקרונות מעקב יום-יומי. במערכת זוגית סבירה זוהי ההתנהלות הרגילה, כל אחד מהצדדים סומך על רעהו שינהג כשורה ולא יבריח ולא יעלים כספים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

משכך מעצם ההתנהלות בחשבון עוברושוב משותף, כשכל אחד מהצדדים יכול עקרונית להוציא כספים כרצונו ויכול לעקוב אחרי פעולות השני, ההנחה היא שמה שנעשה נעשה על דעת שניהם, שהרי שני בני הזוג סמכו זה על זה והסכימו לאפשר לכל אחד מהם לפעול בנפרד בחשבון. משכך עצם התנהלות זו ופתיחת חשבון משותף שכזה מהווה הסכמה ולקיחת אחריות של כל אחד גם על פעילותו של השני, ולפיכך לא יוכלו בני זוג לפטור עצמם בטענת "לא ידעתי". הגע עצמך: בני זוג שמתנהלים בצורה זו ואחד מהם בהוצאותיו הביא החשבון ליתרת חובה, האם יוכל השני לומר "לא ידעתי שהוציא סכומים אלו והדבר לא נעשה על דעתי"? ודאי שאינו יכול לומר כן, דאדעתא דהכי נפתח חשבון הבנק, המאפשר לכל אחד מהם לפעול בנפרד. אכן אם יתברר שאחד מהם הבריח כספים ודאי שיוכל משנהו לדרוש את השבתם, אך כל עוד לא הוכח לא יוכל לטעון שהדבר נעשה שלא מדעתו, וודאי שביחסים מול הבנק לא יוכל לטעון כן.

טעמו של דבר זה הוא מפני שמכיוון שנתן רשות ואפשר לפעול בצורה זו, ומלבד זאת היה בכוחו לעקוב אחרי ההתנהלות של חברו, אך לא עשה כן – התנהלות זו יוצרת התחייבות לשאת בתוצאות התנהלות משנהו.

דבר זה דומה למה שהשרישנו הרשב"א בתשובותיו (סימן תקפה):

עוד כתב בהודאה בחתום ידו והשטר הוא בגופן של גוים דמהני, דמסתמא קראו ואחר כך חתם [...] וכתב עוד דאפילו מלוה מודה דאין ליה יודע לקרות, מכל מקום הרי סמך על הערכי ומתחייב הוא בכל הכתוב בו, והיינו טעמא דשליש. וגדולה מזו אמרו פרק האומר המקבל (דף סד): "בעל אמר לפקדון, ושליש אמר לגרושין – שלישי נאמן." וטעמא, דכיון שיודע שעה שהשליש הגט שהיה יכול ליתנו לאשה אף הוא גומר ונותן לגירושין כל שיאמר השליש. אף כאן כן הדין, והוא גמר בדעתו להתחייב בכל מה שיאמר הערכי ואף על פי שלא ליה, כדרכי יוחנן דאמר "חייב אני לך מנה בשטר" – חייב אף על פי שלא ליה.

שמעינן מינה שכל התחייבות שאדם חותם עליה אמרינן שחזקה שבדק הדברים לפני שהתחייב. אך אף אם ברור לנו שאין הוא מבין הלשון, ואף אם לא בדק – אין זה מפחית מהתחייבותו, שהרי במה שחתם קיבל על עצמו התחייבות. והדברים נשנו בתשובות הרשב"א המיוחסות לרמב"ן (סימן עז) ונפסקו להלכה בשולחן ערוך בכמה מקומות:

עיינן חושן משפט (סימן מה סעיף ג):

הודאה בחתם ידו, והשטר בגופן של עובדי כוכבים, והדבר ברור שאינו יודע לקרות, ויש עדים שחתם עד שלא קראו, מ"מ מתחייב הוא בכל מה שכתוב בו.

ודין זה הובא גם ברמ"א (סוף סימן סח).

ועיינן עוד בחושן משפט (סימן סא סעיף יג):

מי שטען על כתובת אשתו שהיה עם הארץ ולא הבין כשקרא החזן הכתובה והתנאים – אין שומעין לו.

ובטעם הדבר ביאר הסמ"ע (סימן מה ס"ק ה):

זו לשון תשובת הרמב"ן [– המיוחסות] שם:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מכל מקום מתחייב הוא בכל מה שכתוב בו, כיון שלא חשש לקרותו וסמך על הסופר, שכל הסומך על נאמנות של אחרים, הוא גומר בדעתו להתחייב בכל מה שיאמר מי שהאמין על עצמו, והיינו טעמא דשליש. וגדולה מזו אמרו (גיטין סד ע"א): "בעל אומר לפקדון, ושליש אומר לגירושין – שלישי נאמן." והיינו טעמא: כיון שיודע בשעה שהשליש הגט שהשליש יכול ליתנו לאשה, אף הוא גמר בדעתו ליתנו לגירושין אם יאמר הנפקד לגירושין הוא. וכל שכן הכא שסומך על אחרים ולא חשש לקרותו וחותרם בחתם ידו, שהוא גומר בדעתו להתחייב בכל מה שכתוב בו, [והרי הוא חייב בכל אותו חיוב] אף על פי שלא לזה, מדרבי יוחנן (כתובות קא ע"ב) דאמר: "חייב אני לך מנה בשטר – חייב" – אף על פי שלא היה חייב לו. וקיימא לן כוותיה.

וכן הוא בש"ך (שם ס"ק ה): "כיון שלא חשש לקרותו וסמך על הסופר, שכל הסומך על נאמנות של אחרים הוא גומר בדעתו להתחייב בכל מה שיאמר."

ולפי זה הוא הדין בנידון דידן: כל היכא שאדם ברדעת סומך על מעשי ונאמנות חברו, קיבל על עצמו התוצאות שינבעו ממצעה זה. ולפיכך: בני זוג שנתנו רשות זה לזה לפעול בחשבון משותף, וקל וחומר בחשבון הרשום רק על שם אחד מהם, קיבלו עליהם את כל התוצאות שינבעו ממצעיהם, ולא יוכל אחד מהם לטעון "לא ידעתי והדברים לא נעשו על דעתי". הן אמת: אם יתברר שאחד מהם הערים על משנהו ורימה אותו או הסתיר ממנו דברים, ודאי שהוא שיישא בתוצאות מעשיו בלבד. אך דבר זה הוא במערכת היחסים שבין השותפים, ומסתבר שכלפי צד ג' – כגון שאחד מבני הזוג יצר יתרת חובה בבנק – לא יוכל בן הזוג השני לומר לבנק "אינני נושא בחוב זה וגבוהו משותפי", דאדרבה במקרים שכאלו התחייבות שני בעלי החשבון היא שאם לא יוכלו לגבות משניהם יגבו מאחד את כל החוב. ופוק חזי: בכל חוזה או הסכם שנעשה בין אדם מהיישוב לגוף ציבורי, בין בנק ובין חברה שמספקת שירותים אחרים, נהוג שבעת עריכת העסקה מבקש השירות חותם על חוזה ארוך שבו פרטי פרטים, כשברוך כלל האדם הממוצע אינו יודע על מה חתם, ובמקרים רבים אם היה יודע הסיכונים והתנאים שלקח על עצמו ספק אם היה חותם. היעלה על הדעת שיוכל לטעון "לא קראתי ולא ידעתי על מה חתמתי, ולכן התחייבותי אינה התחייבות"? ועל כורחך: כיוון שהיה בידו לקרוא או לתת לאחר שיקרא ויסביר לו, מכיוון שלא עשה כן, אין יכול להיפטר מהחובים שקיבל על עצמו.

ומעתה הוא הדין בנידון דידן: מעצם העובדה שלצדדים היה חשבון משותף ולכל אחד מהם הייתה אפשרות לפעול בו, אם פעל אחד בתום לב ולא ביקש לרמות את חברו – אף אם פעל בטיפשות או בפזיזות – הדבר מחייב את השני. הדברים נכונים אף במקום שלא הייתה בידו האפשרות והיכולת לעקוב אחרי התנהלות חברו, וקל וחומר במקום שהיה בידו לעקוב אך סמך על נאמנות חברו. והוא הדין לגבי לקיחת הלוואות וחתומה על מסמכי בנק אף אם נקבע בוודאות שאדם לא הבין על מה הוא חותם, אין זה פוטר מהחבות המשפטית שהיה לו לבדוק ולא בדק. ולפיכך מכיוון שהאישה סמכה על הניהול הכלכלי של האיש במשך כל השנים, אין היא יכולה לטעון שהאיש גנב והעלים כספים אלא אם כן תוכיח שהאיש פשע וגנב והבריח מהכספים המשותפים. דבר זה לא הוכח בנידון דידן, משכך האישה לא יכולה לטעון "החזר לי כספים שגנבת", וודאי שאין כאן אומדנה לומר דאדעתא דהכי לא נתן אביה.

יט. ומעתה נעתיק עצמנו לטענה השלישית שלפיה האיש היכה אותה פיזית ונפשית באותה עת שניתנה המתנה, ואם אביה היה יודע על התנהלותו לא היה נותן לו סכומים גבוהים אלו במתנה, והווי אומדנא דמוכח שבנסיבות אלו האב לא היה נותן מתנה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נראה שגם טענה זו אין בה כדי לבטל את המתנה:

חדא, שעצם טענותיה על אלימות פיזית לא הוכחו והאיש מכחישן, אף גם לגבי הפעם שהודה בה – לא ברור באיזה תקופה נעשה הדבר. אומנם האישה רצתה להביא עדים שיעידו על מה שסיפרה להם, אך מלבד מה שעדים אלו לא הובאו, גם אם היו באים לא ברור על איזו תקופה היו מעידים, אם על התקופה שלפני המעבר ל[א'] או על תקופה מאוחרת יותר. גם אם נקבל דברי האישה שנאמרו לפנינו, שלפני כאחת-עשרה שנה האיש היכה אותה והתעלל בה בחדרי חדרים גם כלכלית וגם בעניינים שבינו לבינה, שלא כדבריו, ואז הלכו ליועצת רחל ארבוס והיא שמעה את שניהם – הרי האישה הודתה שמלבדה לא ידע איש על התנהגות זו, לא הילדים לא אימה ולא אחותה. מלבד זאת גם לדבריה דבר זה נעשה בשנת 2007, אחרי קניית הדירה ב[א'], ובעת הקנייה עדיין לא היו טענות אלו. ואיך נאמר שדברים שנעשו לאחר זמן יש בהם כדי לבטל המתנה למפרע? על כל פנים בשעת המתנה לא הוויא מתנה בטעות. ונראה שזה היה טעמו של בית הדין האזורי שלא ראה תועלת בהזמנת העדים והעדתם.

אך בר מדין בדיון שנערך בכ"ה בטבת תשע"ז (23.1.17) אמרו האישה ובא כוחה:

הפיצוץ התחיל לפני שש-עשרה שנים [...] הבעל היה אלים ואביה לא ידע מזה עד שנת 2012 ולכן המשיך להזרים כספים. מייד שידע שיש בעיה הפסיק [...]

אני תמיד עבדתי גם אחרי הלידה. הדורסנות של הבעל גרמה לדיכאון שלי. לא היה ניתן לשרוד את החיים לצידו של הבעל שהיה מטיח כלפי על שאני כל הזמן נחה. לקחתי את הכדורים בשביל הילדים [...] עבדתי בבית ובחוץ כמו עשור נשים מתוך בחירה לנהל את הבית באופן תקין כדי לשמור על הנישואין האלו. לא אמרתי לאבי מילה על מצב היחסים בינינו. אילו היה יודע מזה היה מושך את הכספים שנתן בחזרה [...]

דברים דומים אמרה האישה גם בדיון שנערך בפנינו ביום ט' בשבט תשע"ח (25.1.18):

הנישואין עלו על שרטון לפני כשש-עשרה שנה, אחרי הלידה של הילדה האחרונה. זה לפני קניית הדירה ב[א']. אני נכנסתי לדיכאון בגלל היחס שלו, הייתה לי עזרה של חברה ב[ר'], לקחתי ציפרלקס והלכתי לפסיכיאטר. והחלטתי להמשיך את הנישואין למען הילדים. היו לי שמונה ילדים בעשר שנים. הייתי שלוש פעמים אצל פסיכיאטר, הם נתנו לי כוח. ד"ר בונה נתן לי מרשם [...] אני עשיתי הצגות שהכול מצוין, ואני עבדתי בסמינר [...] והיו התעללויות, אני מורה בסמינר ומתפקדת בבית, והוא אומר עליי שאני חולת נפש, ודאי שלא אמרתי לאבי, מול עיניי עמדו הילדים, שמונה קטנים, משכתי כמה שיכולתי.

משכך: אף אם נקבל את דבריה כאמת לאמיתה, שמערכת היחסים בין הצדדים עלתה על שרטון עם לידת הבת הקטנה, בין שנאמר שלקחה בדיכאון לאחר לידה ובין שהדיכאון היה מחמת התנהלות האיש – וספק אף אם רופא יוכל לקבוע באופן ודאי בשל מי הדיכאון – אך על כל פנים האישה הצהירה שהסתירה את הקורה בינה לבינו מפני שרצתה לשמור על הבית למען ילדיהם, נהגה כדברי חובת הלבבות 'תוגתה בליבה ושמחתה על פניה' והסתירה את הדברים במשך שנים רבות, הרבה למעלה מעשר שנים, מפני שבאותה עת של קניית הדירה הייתה מעוניינת בהמשך קיום הבית. לכן הסתירה מאביה וכדין נהגה, שהרי הייתה בליבה תקווה שהמצב ישתפר ויחזור לקדמותו, כמצב בתחילת הנישואין, אלא שלאחר שנים הגיעה למסקנה שמעוות לא יוכל לתקן ולכן הגישה את תביעתה לגירושין. ייתכן שגם האיש עצמו, לא הבין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בעת הגשת התביעה מה יום מיומיים ומדוע לא להמשיך את הדברים כפי שהתנהלו אחרי לידת הבת הקטנה, ומטעם זה דרש שלום בית. ועל כל פנים, בין כך ובין כך, בעת קניית הדירה ב[א'] הייתה האישה מעוניינת בהמשך הנישואין. ולכן ודאי שבאותה עת ודאי לא הייתה מתנה בטעות שהרי למרות טענותיה הצדדים לא היו במסלול לגירושין באותה עת. והנה אף שייתכן שאם הייתה מגלה לאביה את מערכת היחסים האמיתית, על פי דבריה, בינה לבין בעלה, היה ממליץ לה להתגרש ולא היה מוזיל מכספו להחזקת הבית, אך מאידך גיסא – מכיוון שהצדדים היו מטופלים בשמונה ילדים קטנים – מסתבר יותר שהיה מוצא דרך לטפל בבעייתם, שנבעה בין השאר ממצוקה כלכלית, היה מתקיים בהם "ולפני התגלע הריב נטוש", והצדדים לא היו מגיעים לידי גירושין כלל.

נוסיף ונאמר: במקרים רבים שבהם בני זוג לא מסתדרים ביניהם, עדיין הם 'מושכים' את חיי הנישואין במשך שנים רבות עד שמגיעים להחלטה סופית להתגרש. הרבה פעמים במקרים שכאלו לאחר שנים, כשמתגרשים הם, הם מגיעים למסקנה שחבל שלא התגרשו שנים רבות קודם. אומנם זו 'חוכמה שלאחר מעשה', ובעת המוקדמת לא היו בשלים לגירושין ולא עומדים להתגרש. ומיניה לנידון דידן: במקרה שלפנינו הצדדים לא היו בעת קניית הדירה במצב הצופה פני גירושין ושוב לא הוויא מתנה בטעות באותה עת, והדרינו לכללא של "הנותן מתנה לאוהבו ונעשה שונאו" שאין המתנה חוזרת.

גם באשר לדירה ב[ר'], שהיא הדירה הנידונה לפנינו: אין חולק שמחירה של דירה זו היה רק 10,000 ש"ח יותר מהדירה ב[א']. ואף שהאישה טענה שהאב הוסיף 106,000 ש"ח לצורך הדברים הנלווים ושאלו ניתנו כהלוואה, האיש מכחיש טענה זו וטוען שניתנו במתנה. ואף אבי האישה הודה לגבי הטענה שהכספים (60,000 ש"ח לדירה ב[ר']) ניתנו כהלוואה שהדברים נאמרו לבתו ולא לבעל. משכך אין לנו ראיות לטענה זו ולפיכך יש לנו לילך אחרי הרישום ולקבוע שהדירה ב[ר'] תחולק בחלקים שווים בין הצדדים.

פסק דין ומתן הוראות

לאור האמור בית הדין פוסק כדלהלן:

- א. אנו דוחים את הערעור.
- ב. דירת הצדדים ב[ר'] תימכר ותמורת הדירה תחולק בין הצדדים בחלקים שווים.
- ג. אנו מבטלים את עיכוב ביצוע פירוק השיתוף, והוא יבוצע מיידית.
- ד. מזונות העבר של הילדים ישולמו מחלקן של האב בדירה.

הרב שלמה שפירא

מצטרפים למסקנות.

הרב א' אהרן כץ

הרב אליעזר איגרא

נפסק כאמור.

ניתן ביום כ"ח באדר א' התשע"ט (5.3.2019).

הרב שלמה שפירא

הרב א' אהרן כץ

הרב אליעזר איגרא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה